

Kamil Stachowski*

Uniwersytet Jagielloński
Kraków

O opozycjach kolorystycznych w hydronimii Polski (wody płynące)¹

1. Wprowadzenie

Mimo że określenia kolorów pojawiają się na całym świecie i względnie często w hydro- i innych toponimach, temat ten stosunkowo rzadko bywa podejmowany. Etymologie zazwyczaj wskazują tylko rdzeń i podają jego znaczenie, ale nie starają się wyjaśnić powodu jego użycia – nie wiem, czy z braku zainteresowania, czy też z braku badań, którymi można by je podeprzeć. Niniejszy artykuł jest takim właśnie przyczynkiem, a jego głównym celem jest ustalić, czy występują przesłanki, by określenia kolorów w nazwach polskich rzek rozumieć symbolicznie.

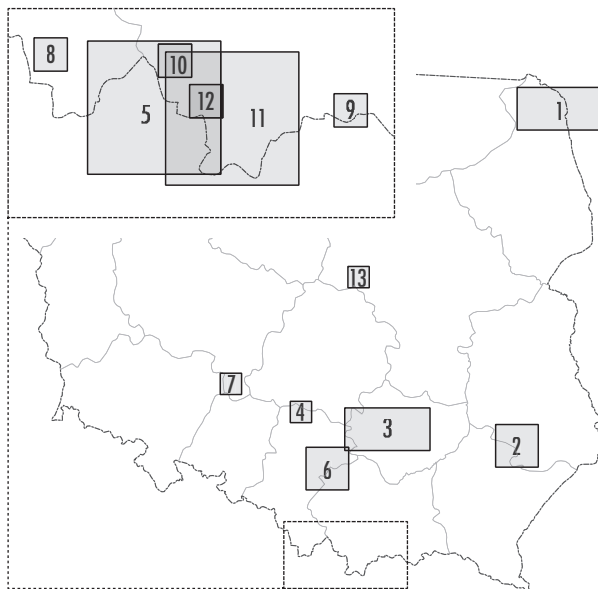
* Kamil Stachowski, PhD, Department of the History of Languages and Linguistics, Jagiellonian University, Cracow, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5909-035X>.

e-mail: kamil.stachowski@gmail.com.

¹ Chciałbym złożyć serdeczne podziękowania za konsultacje i pomoc dr Joannie Paulinie Siwek, a także drowi hab. inż. Bartłomiejowi Rzonce i drowi hab. Mirosławowi Żelaznemu z Zakładu Hydrologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, dr Agnieszce Pajdak-Stós z Instytutu Nauk o Środowisku Uniwersytetu Jagiellońskiego, oraz drowi W. Szymańskiemu z Zakładu Gleboznawstwa i Geografii Gleb Uniwersytetu Jagiellońskiego. Rzecz jasna, wszelkie błędy i niedokładności w tekście pozostają wyłącznie moją winą.

Przyjąłem, że jeśli takie użycia istnieją, to najwyraźniejsze będą tam, gdzie nazwy tworzą bezpośrednią opozycję, jak np. *Biały* i *Czarny Dunajec*. Udało mi się odszukać w Polsce trzynaście par rzek o nazwach składających się z tego samego trzonu utożsamiającego i różnych, kolorystycznych członów odróżniających. W sekcji 2 podany jest przegląd kryteriów branych pod uwagę, szczegóły techniczne, i dyskusja samych par nazw, natomiast w sekcji 3 podsumowanie całości.

Rys. 1.

Omawiane tu pary rzek. Numery odpowiadają numerom podsekcji w sekcji 2.

2. Opozycje

2.0. Czysto spekulacyjnie można sobie wyobrazić przynajmniej kilka różnych cech, które mogły stać za nadaniem rzece nazwy zawierającej określenie koloru. Niestety nie wszystkie dają się dzisiaj odtworzyć dla odpowiedniego okresu – tym bardziej że dla większości omawianych tu rzek nie sposób określić, o jaki właściwie okres chodzi. Osadnictwo na ziemiach polskich jest o setki tysięcy lat starsze niż najstarsze poświadczenia pisane; występując jako adwokat diabła, nawet nazwom wyraźnie rodzimym, takim jak np. *Czarna Woda*, można wytknąć możliwe obce pochodzenie w formie kalki nazwy chociażby celtyckiej (por. kilka rzek i strumieni o nazwach typu *Blackwater* w Irlandii i Szkocji). Szczęśliwie część

cech jest mniej zmienna w czasie, czy przynajmniej lepiej poddaje się rekonstrukcji. Poniżej omówione są moim zdaniem najważniejsze cechy, wraz z informacją, czy zostały uwzględnione w niniejszym artykule, a potem uwagi techniczne.

*

Spośród przyczyn biologicznych przede wszystkim istotna jest obecność roślin i mikroorganizmów, ponieważ i jedno i drugie mogą mieć znaczny wpływ na kolor wody. Wprawdzie nie istnieją całościowe opracowania ich występowania i natężenia w rzekach Polski, ale nawet gdyby istniały, nie można by na ich podstawie wnioskować o etymologii, ponieważ są to cechy nietrwałe, a odtworzenie stanu z np. X wieku jest praktycznie niemożliwe. Są to też cechy lokalne, które mogą bardzo istotnie różnić się pomiędzy np. górnym a dolnym biegiem rzeki. (A. Pajdak-Stós – informacja ustna) Połączenie tych dwóch faktów, wraz z domniemaniem, że były one powszechniej znane póki życie ludzi przebiegało bliżej przyrody niż dzisiaj, w jakimś stopniu sugeruje, że świadomi tej zmienności przodkowie być może mniej kierowali się przy nazywaniu rzek ich kolorem niż my bylibyśmy im to skłonni przypisywać. Jednak takie założenie jest w dużej mierze spekulacją; niestety, każda etymologia nazwy rzeki zawierającej określenie koloru musi być uznana za obciążoną niepewnością w aspekcie biologicznym.

Spośród przyczyn geograficznych wymienić trzeba przynajmniej pięć. Kolor podłoża (piasku, kamieni, skał na dnie rzeki) wydaje się być realny jako motywacja, jednak tylko w tych przypadkach, w których jest on dość dobrze widoczny (tj. w miejscu płytkim i o przezroczystej wodzie), i najlepiej w jakiś sposób charakterystyczny (podczas gdy wszystkie tu omawiane pary realizują opozycję ‘biały’ : ‘czarny’), ewentualnie wyraźnie różny pomiędzy dwoma rzekami w miejscu, gdzie płyną one stosunkowo niedaleko od siebie (co w przypadku naszych par oznacza właściwie zawsze w dolnym biegu – gdzie raczej nie są one płytkie). Ta cecha została wspomniana przez Rajčevskiego (2013: 379) zaraz obok koloru skał. Zdaje się, że miał on na myśli skały na dnie, jednak być może należałoby też uwzględnić skały występujące w okolicy, skoro np. w wypadku miejscowości *Prądnik Biały* właśnie nimi tłumaczy się epitet kolorystyczny (choć nie jest to całkiem oczywiste, por. Stachowski K. 2018). Jednak w tu omawianych przypadkach skały występują przede wszystkim w najwyższych biegach rzek, w niezbyt dostępnych okolicach, i wydaje się mało prawdopodobne, by stanowiły obraz kojarzony w pierwszej kolejności z daną rzeką. Brany pod uwagę będzie natomiast spadek rzeki, jako że spienione rzeki bywają istotnie nazywane *białymi*: por. choćby ang. *white-water rafting* i można się spodziewać, że niespienione otrzymają przez kontrast epitet *czarny*. Gęste zalesienie, i tym samym zacienienie, koryta rzeki może za to powodować postrzeganie koloru wody jako ciemniejsze-

go niż jest on w rzeczywistości. Ta cecha zostanie uwzględniona na podstawie współczesnych zdjęć satelitarnych oraz map historycznych. Wreszcie, możliwe jest przeniesienie na rzekę *n a z w y d o l i n y*, szczytu czy innego charakterystycznego punktu w okolicy. O tej cesze wspomina Luptáková (2012: 401) na przykładzie słowackiej nazwy *Čierny potok*.

Spośród przyczyn geologicznych na kolor wody wpływ ma przede wszystkim występowanie w zlewni rzeki *t o r f u* (J. P. Siwek, M. Żelazny – informacja ustna, zob. przyp. 2). Ta cecha została uwzględniona na podstawie SMGP oraz KGŻ i Żebera (1966).

Spośród przyczyn kulturowych chyba najbardziej prawdopodobne wydaje się odwzorowanie jednej z najczęstszych w ojkonimii opozycji ‘wielki’ : ‘mały’. Na podstawie wstępnych wyników przedstawionych w Stachowski K. (2018) wydaje się, że kolor *biały* bywał używany w znaczeniu ‘wielki’, stojąc w kontraście do *czarnego*. Zakładam, że chodziłoby przede wszystkim o szerokość; bardziej nowoczesne miary wielkości rzek, jak długość czy powierzchnia dorzecza, były mniej dostępne i/lub mniej istotne dla pierwszych osadników niż są dzisiaj. Regulacja biegu rzek w ciągu ostatnich 200 lat niestety w jakiejś części zamazała te dane, jednak sądzę, że aby para rzek otrzymała nazwy w opozycji ‘wielki’ : ‘mały’, różnica w ich szerokości musiała być na tyle znaczna, że nawet po regulacji pozostanie widoczna. Możliwy jest jeszcze inny wariant tej opozycji, mianowicie ‘główny’ : ‘poboczny’. Znaczenie kulturowe jest trudne do zmierzenia; w niniejszym artykule uwzględnione zostanie osadnictwo wzdłuż rzeki oraz jej położenie przy głównych szlakach handlowych, obie cechy w miarę możliwości w ujęciu historycznym. Ponadto powiązana z tym polem semantycznym jest opozycja ‘dobry’ : ‘zły’ wspomniana przez Rajčevskiego (2013: 381n). Nie jest jednak całkiem jasne, co dokładnie miałyby ona opisywać w naszym przypadku. Epitet *czarny* mógłby teoretycznie odnosić się do niebezpieczeństw w pokonywaniu rzeki, tak przy spławie jak przy przepławie, jednak nie potrafię sobie wyobrazić, w jaki sposób ten scenariusz miałyby objaśniać powstanie opozycyjnej pary. W niniejszym artykule ograniczymy się do sprawdzenia, który dopływ jest lewy, a który prawy. Druga częsta w ojkonimii opozycja, ‘stary’ : ‘nowy’, zapewne mogłaby tu mieć zastosowanie tylko jako odzwierciedlenie chronologii względnej osadnictwa. Po pierwsze jednak nie jest jasne, o którą kulturę archeologiczną miałyby chodzić, a po drugie tak dokładne datowanie nie jest niestety zazwyczaj możliwe. Zob. też nieco obszerniejszą dyskusję możliwych znaczeń symbolicznych u Štěpána (2004: 78n).

Jeszcze inne teoretycznie możliwe użycie symboliczne związane jest ze *stro-nami świata*. W kulturze słowiańskiej można odnaleźć łączenie kierunków kardynalnych z kolorami (Libera 1987: 131), jednak nigdy nie wytworzył się pełen, jednolity system. Ludy turkijskie natomiast przejęły taki system z Chin (Jodłow-

ska 2003: 77n, zob. także Bukharova et al. 2016) i przeniosły go do Europy, a jest nawet możliwe, że przeniknął on także na grunt słowiański w postaci nazw *Rusi Białej*, *Czarnej* i *Czerwonej* (Mańczak 1975) i in.; więcej nt. jego możliwego zastosowania na gruncie słowiańskim zob. Štěpán (2004: 87n). Wprawdzie nic mi nie jest wiadomo o zastosowaniu go do nazw rzek, a przynajmniej w ojkonimii Polski raczej nie należy się go dopatrywać (zob. Stachowski K. 2018), ale jest na pewno wciąż widoczny w nazwach mórz okalających Turcję, a sprawdzić go dla poniższych par można bez trudu i raczej bez obawy, że dzisiejszy stan nie odpowiada pierwotnemu. W szczególności wzięte pod uwagę będzie nie tylko położenie względne rzek, ale także kierunek ich biegu.

Pozostaje wreszcie możliwość nieco rozczarowująca, że opozycja kolorystyczna służy wyłącznie rozróżnieniu rzek o takich samych nazwach i nie niesie w sobie żadnego głębszego znaczenia symbolicznego. Rozwiązanie takie podejrzewa np. Rajčevski (2013: 82).

W sekcji 3 przedstawione jest podsumowanie, które z powyższych cech okazały się w przypadku tu omawianych par istotne.

*

Jak wspomniano w sekcji 1, artykuł jest oparty na założeniu, że ewentualne użycie symboliczne określeń kolorów najwyraźniej będzie widoczne tam, gdzie nazwy rzek stoją w bezpośredniej opozycji. Dlatego wybrałem z *Wykazu wód* takie pary rzek, których człon utożsamiający jest ten sam, natomiast człony odróżniające nie tylko są inne, ale jeszcze zawierają określenia kolorów. Ograniczyłem się do najczęstszych kolorów: białego, czarnego, czerwonego i zielonego, natomiast pominąłem ich, zresztą stosunkowo rzadkie i nietworzące wyraźnych opozycji, synonimy: *modry*, *rudy*, *siwy* itp. Ostatecznie udało mi się takich par wyszukać trzynaście (zob. rys. 1), a wszystkie okazały się opierać na opozycji ‘biały’ : ‘czarny’.

Na mapach w poniższych podsekcjach zaznaczone są tylko rzeki, przy czym omawiana para (lub trójka) jest pogrubiona; tło topograficzne na podstawie EU-DEM, a rzeki na podstawie EU-HYDRO i OpenStreetMap (openstreetmap.org; 10-11.2017), poprawione według MPHP i zdjęć satelitarnych (Google Earth Pro; 10-11.2017). W skrótowych informacjach na początku podsekcji podane są tylko najstarsze poświadczenia każdej nazwy, przy czym tłumaczenia nie są traktowane jak osobne nazwy (tj. np. *Schwarts Arwa* = *Fekete Arwa* = *Csierna Orawa*).

2.1. *Biała Hańcza* : *Czarna Hańcza* (okręg olicki (Litwa), woj. podlaskie)

Rys. 2.

Biała i Czarna Hańcza (1 : 2M).

Biała Hańcza rzeka || → Niemen || okręg olicki, rejon łódziewski (Litwa) || *Cleyne Ansee* 1395 (Nalepa 1964: 8)

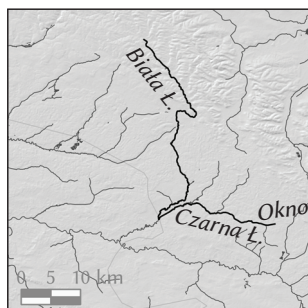
Czarna Hańcza rzeka || → Niemen || woj. podlaskie, pow. suwalski, sejneński, augustowski; obwód grodzieński, rejon grodzieński (Białoruś) || *Ante, Ansee* 1385 (ESHP); *Iancza* 1418 (ESHP); *Hanczą* 1569 (ESHP); przez Rzekę *Anczę Czarną* 1645 (ESHP)

Biała i Czarna Hańcza są obie lewymi dopływami Niemna, wpadającymi do niego w odstępie kilkunastu kilometrów od siebie. Czarna Hańcza jest dużo większą rzeką, długą na ponad 150 km i szeroką na ok. 15 m, z licznymi jeziorami i przewężeniami. Biała Hańcza ma ponad 30 km długości, a jej szerokość tylko miejscami osiąga i przekracza 10 m (np. na sztucznym zbiorniku, zbudowanym w 1955 roku w jej dolnym biegu).

W górnym biegu Czarna Hańcza płynie względnie szybciej, na krótkim odcinku w Suwalskim Parku Krajobrazowym wręcz jak rzeka góraska, ale zasadniczo obie Hańcze są spokojne (rys. 15). Biała Hańcza, jeśli była wykorzystywana do transportu, to tylko lokalnie; Czarna Hańcza jeszcze w międzywojniu była klasyfikowana jako spławna w dolnym biegu (Tillinger 1931), jednak zdaje się, że nigdy nie przebiegał nią żaden większy szlak handlowy (zob. np. Lewicki 1926). Nad Białą H. leży miasteczko Kopciowo oraz kilka wsi; nad Czarną H. ponad 20 wsi oraz Suwałki, które zostały założone w XVII wieku a prawa miejskie otrzymały na początku wieku XVIII. Dzisiaj Biała Hańcza zalesiona jest na całej długości, a Czarna Hańcza w środkowym i dolnym biegu, choć obie płyną czasem dość szerokimi przesiekami. Bardzo podobnie wyglądała sytuacja przynajmniej już w pierwszej połowie XIX wieku (TKKP Kol. VI, Sek. III; Kol. VII, Sek. III; Kol. VII, Sek. IV). W korycie Białej H. torf nie występuje; w korycie Czarnej H. mniej lub bardziej obficie na całej długości (KGŻ; SMGP 72, 108–119, 149, 150)

Wobec powyższego wydaje się, że w przypadku Czarnej Hańczy epitet kolorystyczny odnosi się po prostu do koloru wody, natomiast w przypadku Białej Hańczy został zastosowany na zasadzie prostej opozycji kolorystycznej dla odróżnienia dwóch rzek o tej samej nazwie (por. już w XIV wieku *Cleyne Ansee* na Białą Hańczę, zob. wyżej).

2.2. Biała Łada : Czarna Łada (woj. lubelskie)

Rys. 3.

Biała i Czarna Łada (1 : 2M).

Biała Łada rzeka || → Tanew → San → Wisła || woj. lubelskie, pow. janowski, biłgorajski || *Lada B.*, *Lada Flufs* 1763–1787 (JLA); *Ładzica* 1884 (ESHP); *Biała Łada* 1929–1936 (ESHP)

Czarna Łada rzeka || → Tanew → San → Wisła || woj. lubelskie, pow. biłgorajski || *Ratwica B.* 1763–1787 (JLA); *Lada Ruska* 1786 (ESHP); *Lada* 1790 (ESHP); *Radzica B.*, *Radawica B.* 1808 (ESHP); *Dobra* 1839 (ESHP); *Czarna Łada* 1915 (ESHP)

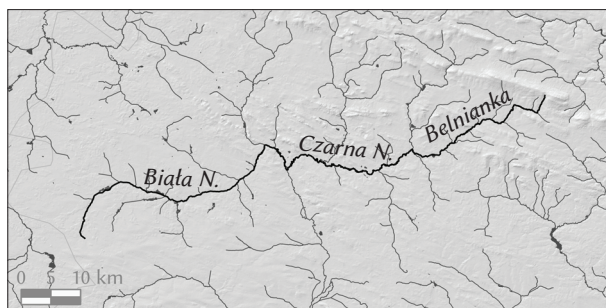
Biała i Czarna Łada łączą się we wsi Sól (pow. biłgorajski), tworząc rzekę Ładę, przy czym za ciek źródłowy uznawana jest Biała Ł. Biała Łada ma długość blisko 50 km, a jej szerokość wynosi ok. 4 m przez większą część jej biegu. Czarna Łada ma tylko ponad 20 km długości, a jej szerokość stale rośnie, osiągając ok. 8 m u ujścia. W górnym biegu nosi nazwę *Okno*.

Oba ciekі są bardzo spokojne (rys. 16). Na mapie z okresu międzywojennego nie są zaznaczone jako spławne (Tillinger 1931), jednak wcześniej, myślę, mogły być wykorzystywane do transportu – w niewielkim zakresie, ponieważ nie są one ani nazbyt szerokie, ani też nie leżą na żadnym większym szlaku handlowym, i są dodatkowo w takim układzie geograficznym, że transport pomiędzy wszystkimi większymi miejscowościami w pobliżu: Włodzimierzem (Володимир-Волинський, obw. wołyński), Lwowem, Sandomierzem, Lublinem i Zamościem, czy rzeczny, czy drogowy, odbywał się inną trasą (Lewicki 1926, Weymann 1938: mapa). Bezpośrednio nad Białą Ładą leży kilka wsi oraz, w dolnym biegu, Biłgoraj (założony w 1578 roku), niedaleko na południe od którego przepływa również Czarna Łada i który jest nieomal jedyną osadą przy niej leżącą. Dzisiaj kotlina Białej Łady jest właściwie zupełnie niezalesiona; Czarna Łada płynie przez lasy, ale szeroką przesieką, tak że bezpośrednio zalesiony jest tylko jej górny bieg, Okno. Na mapach z XVIII i XIX wieku Biała Ł. zalesiona jest tylko w części środkowego biegu, natomiast Czarna Ł. w całym biegu górnym i środkowym (JLA gdzie jednak płynie dość szeroką przesieką; TKKP Kol. VI, Sek. XI). Torf w korycie Białej Ł. nie występuje, pojawia się natomiast w środkowym biegu

i w niedużych ilościach w pobliżu górnego biegu Czarnej Ł. (SMGP 859, 892, 893, 926).

Janusz Rieger (2003) tłumaczy epitet *czarny* jako zastosowany dla odróżnienia od Białej Łady, natomiast epitetu *biały* nie objaśnia. Wydaje się jednak, że jeśli któryś z nich został użyty tylko na zasadzie kontrastu kolorystycznego, to raczej *biały*, ponieważ w przypadku Czarnej Łady występują cechy fizyczne, które mają wpływ na postrzegany ciemny kolor wody – torf i zalesienie – podczas gdy w przypadku Białej Ł. cech rozjaśniających wodę nie udało mi się odnaleźć.

2.3. Biała Nida : Czarna Nida (woj. świętokrzyskie)

Rys. 4.

Biała i Czarna Nida (1 : 2M).

Biała Nida rzeka || → Wisła || woj. świętokrzyskie, pow. włoszczowski, jędrzejowski, kielecki || *Nida Bach* 1763–1787 (JLA); *Biała Nida*, *Nida* 1961 (ESHP).

Czarna Nida rzeka || → Nida → Wisła || woj. świętokrzyskie, pow. kielecki || *Morawicza* ok. 1480 (ESHP); *Czarna* 1540 (ESHP); *Słopiec* 1787 (ESHP); *Czarna Nida* 1863 (ESHP); *Morawka* 1984 (ESHP).

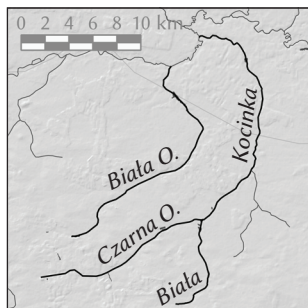
Biała i Czarna Nida łączą się w pobliżu wsi Żerniki, tworząc rzekę Nidę; za ciek źródłowy uznaje się Białą Nidę. Biała Nida ma ponad 50 km długości, a szerokość ok. 5 m, rozszerzając się do ok. 10 m w dolnym biegu. Czarna Nida ma ponad 70 km długości, a jej szerokość w środkowym i dolnym biegu waha w granicach 8–15 m. W górnym biegu, do ujścia Lubrzanki, nosi nazwę *Belnianka*.

Biała Nida jest na całej swojej długości rzeką spokojną; Czarna Nida w górnym biegu (= *Belnianka*) jest względnie bystra, zwalnia dopiero w biegu środkowym (rys. 17). Według standardów międzywojennych Nida była klasyfikowana jako spławna dopiero od miejsca połączenia Białej i Czarnej Nidy (Tillinger 1931), jednak sądzę, że w poprzednich wiekach obie odnogi mogły być wykorzystywane do transportu. Był to jednak zapewne transport lokalny i na ograniczoną skalę, ponieważ w pobliżu nie przechodziły żadne większe szlaki handlowe (Lewicki

1926; Weymann 1938: mapa). Nad żadną z Nid nie leżą też większe osady: po kilka wsi i miasteczek o znaczeniu wyłącznie lokalnym. Koryta obu rzek zalesione są w bardzo niewielkim stopniu, tak współcześnie, jak i na starszych mapach, z XVIII i XIX wieku (JLA; TKKP Kol. III, Sek. VII; Kol. IV, Sek. VI; Kol. IV, Sek. VII). Jeśli chodzi o obecność torfu, sytuacja jest zupełnie odwrotna od spodziewanej: w korycie Białej Nidy torf występuje obficie w całym biegu, tak w samym korycie jak i w jego otoczeniu, natomiast w pobliżu Czarnej Nidy złoża wprawdzie są, ale tylko bardzo niewielkie (SMGP 816, 848–852, 881).

Tak więc w wypadku Nid nie tyle jest brak powodów fizycznych dla epitetów kolorystycznych, co wręcz są one sprzeczne z logiką. Wydaje się, że w takim razie ich znaczenie musi być symboliczne. Biała Nida jest wprawdzie krótsza i węższa od Czarnej Nidy, jednak to ona jest obecnie i była już w przeszłości uważana za ciek źródłowy; na starszych mapach jest wręcz opisywana jako po prostu *Nida* (np. TKKP). Czarna Nida za to pojawia się już przynajmniej w XVI wieku jako *Czarna* (ESHP), bez członu utożsamiającego. Myślę, że do utworzenia pary *Biała* : *Czarna Nida* doszło stosunkowo późno, być może dopiero w XIX wieku (najstarsze znane mi poświadczenie pochodzi z 1863 roku; por. wyżej): *Czarna* otrzymała człon *Nida*, a fragment Nidy od połączenia obu cieków w górę otrzymał na zasadzie prostej opozycji kolorystycznej epitet *biała*.

2.4. *Biała Oksza* : *Czarna Oksza* (woj. śląskie)

Rys. 5.
Biała i Czarna Oksza
(1 : 1M).

Biała Oksza rzeka || → Liswarta → Warta → Odra
|| woj. łódzkie, pow. kłobucki, pajęczański || *Oksza*
1788–1792 (ESHP); *Biała Oksza* 1933 (ESHP)

Czarna Oksza rzeka || → Liswarta → Warta → Odra
|| woj. łódzkie, pow. kłobucki, pajęczański || *Czarna Oksza*
1933 (ESHP); *Krewka*, *Strumyk* 1963–1972 (ESHP)

Biała i Czarna Oksza są prawymi dopływami Liswarty, wpływającymi do niej w jej dolnym biegu, niedaleko od jej ujścia do Warty. Biała Oksza ma ponad 20 km długości i, pomijając zbudowany w latach 2000–2003 Zalew Ostrowy, szerokość do ok. 3 m; Czarna Oksza jest rzeką większą, długą na prawie 40 km, o szerokości 5 i więcej metrów w środkowym i dolnym biegu, gdzie jednak nosi już nazwę *Kocinka* od miejsca połączenia ze strugą Białką.

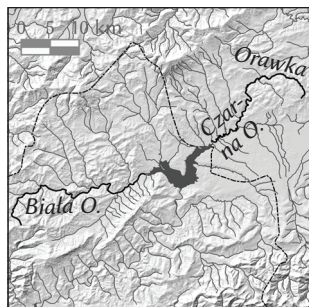
W górnych biegach obie rzeki płyną nieco szybciej, ale szybko zwalniają (rys. 18). Na obu Okszach, a szczególnie na większej Czarnej, spław był zapewne możliwy w ograniczonym zakresie, jednak nie leżą one wzdłuż żadnego więk-

szego szlaku handlowego. Nad Białą Okszą leży Kłobuck i kilka wsi; nad Czarną Okszą/Kocinką tylko pomniejsze wioski. Dzisiaj kotliny obu rzek są częściowo zalesione w górnych i dolnych biegach; na najstarszej dostępnej mi mapie z pierwszej połowy XIX wieku (TKKP Kol. II, Sek. VI) Biała Oksza jest nieco mniej zalesiona, natomiast Czarna Oksza mniej w dolnym biegu, za to nieco gęściej w biegu środkowym. Torf nie występuje w korytach ani ich pobliżu żadnej z Oksz, ani wspomnianej wyżej Białki (SMGP 772, 808, 809).

Jeśli więc w przypadku Oksz nie wchodzi w grę przyczyny biologiczne (zob. początek sekcji 2 powyżej) lub jeszcze jakieś inne tu nieuwzględnione, to wydaje się, że epitety kolorystyczne w ich nazwach nie są motywowane cechami fizycznymi. Jednak ewentualne znaczenie symboliczne również nie jest jasne. Jeśli opozycja miałaby znaczyć ‘wielki’ : ‘mały’, to tą ‘wielką’ musiałaby być Czarna Oksza – ta jednak od ok. 1/3 swojego biegu nosi nazwę *Kocinka*; jeśliby liczyć tylko górny odcinek, to ‘wielką’ byłaby Biała Oksza. Ta opozycja jest semantycznie bliska parze ‘główny’ : ‘poboczny’. W tym wypadku za ‘główną’ uznana by była chyba Biała Oksza, jako ta przy której leży Kłobuck – mimo że jest w zasadzie mniejsza. Wspomniana przez Rajčevskiego (2013: 381n) opozycja ‘dobry’ : ‘zły’, jak również opozycja ‘stary’ : ‘nowy’ raczej nie mają tu zastosowania. Jeśliby wreszcie miało chodzić o strony świata, to znowu w zależności od tego, jak potraktować *Kocinkę*, Biała Oksza leży albo dalej na północ, albo dalej na zachód niż Czarna Oksza. Dodatkowo całą sytuację komplikuje jeszcze fakt, że Czarna Oksza zmienia nazwę na *Kocinka* w miejscu, w którym wpada do niej struga *Biała*. J. Rieger i E. Wolnicz-Pawłowska (1975) przyjmują najprostszy wariant, że „[o]kreślnik *Biała* dla przeciwstawienia *Czarnej Okszy*”, a „[o]kreślnik *Czarna* dla przeciwstawienia *Białej Okszy*”.

Jakimś tropem jest być może fakt, że *oksza* znaczy właściwie ‘siekiera, topór’, a także jest nazwą herbu, który nosił m.in. Mikołaj Rej i od którego nazywa się założona przez niego wieś Oksa (sic, nie *-sz-; woj. świętokrzyskie, pow. jędrzejowski). Jeśli nazwa rzeki również pochodzi od herbu, to mogłoby to tłumaczyć podwójną nazwę *Czarnej Okszy* / *Kocinki* – o ile tylko jej fragment do *Białej* znajdował się w dobrach herbownych – choć nie jestem pewien, w jaki sposób przyczyniłoby się do wytłumaczenia epitetów kolorystycznych. Jest to w każdym razie pewna przeszkoda w ostatecznym ustaleniu jej cech geograficznych, w szczególności pod kątem kierunków świata: zob. sek. 3 i tab. 1 niżej.

2.5. Biała Orawa : Czarna Orawa (kraj Żyliński (Słowacja), woj. małopolskie)

Rys. 6.

Biała i Czarna Orawa
(1 : 2M).

Biała Orawa rzeka || → Wag || kraj żyliński, pow. namiestowski || k *Bielej Orave* 1614 (Majtán/Rymut 2006: 89); *rieka spod Flajsového* 1733 (Majtán/Rymut 2006: 89); *Oravica* 1755 (Majtán/Rymut 2006: 89); *Réka* 1805 (Majtán/Rymut 2006: 89); *Arva* 1806 (Majtán/Rymut 2006: 89)

Czarna Orawa rzeka || → Orawa → Wag || woj. małopolskie, pow. nowotarski || *Orawka* 1575 (Majtán/Rymut 2006: 25); k lukam *Černeg Orawe* 1593 (Majtán/Rymut 2006: 25); *Cserna Woda* ~ *Orawa* 1752 (ESHP); *Rieka Černa* 1777 (ESHP)

Biała i Czarna Orawa wpływają do Jeziora Orawskiego, sztucznego zbiornika planowanego przynajmniej od roku 1730, a ostatecznie zbudowanego w roku 1953 (Štanzel 2014: 94, 97), z którego z kolei wypływa rzeka Orawa. Wcześniej obie rzeki łączyły się we wsi Ústie nad Oravou, a za ciek źródłowy Orawy tradycyjnie uznawano Białą Orawę. Obie Orawy mają długość poniżej 40 km (wliczając Orawkę, tj. górny bieg Czarnej Orawy), a szerokość do 20 m.

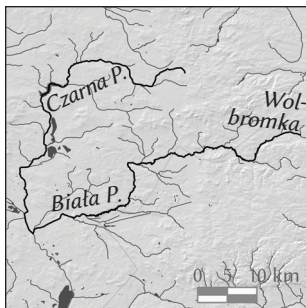
Obie rzeki są względnie bystre w górnych biegach, niżej zwalniają (rys. 19). Obie były w przeszłości wykorzystywane do transportu, choć w międzywojniu nie zostały już zaklasyfikowane nawet jako spławne (Tillinger 1931). Dzisiaj organizuje się nimi wycieczki turystyczne na tratwach, niegdyś spławiano nimi drewno (Figiel et al. 2012: 82n), sól i zapewne też jeszcze inne towary, jako że leżą na szlaku z Krakowa na Węgry (Weymann 1938: 112)². Nad obiema Orawami leży po kilka wsi; jedyną większą osadą jest Namiestów nad Białą Orawą. Dzisiaj kotlina Białej Orawy jest tylko częściowo zalesiona w górnym i środkowym biegu, natomiast Czarnej Orawy w zasadzie wcale. Na mapie XIX-wiecznej (FLA) stan jest podobny; na XVIII-wiecznej (JLA) lasów jest więcej, szczególnie wzdłuż Czarnej Orawy. Torf występuje tylko w pobliżu koryta Czarnej Orawy, w jej dolnym biegu (SMGP 1031, 1032, 1047; Žebera 1966).

M. Majtán i K. Rymut (2006) nie objaśniają przymiotnika w nazwie Białej Orawy, choć na podstawie innych nazw z epitetami kolorystycznymi można się domyślać, że zapewne przypisywaliby go kolorowi wody lub dna: por. *Bie-*

² Już w samym tym kontekście wywodzenie nazwy *Orawa* < psłow. **or-*, **orati* 'kričať, revať' (Majtán, Rymut 2006: 90; Krško 2009: 18), ewentualnie przedśłow. **er-/or-* 'bystrý, rýchly' (Majtán, Rymut 2006: 90) wymagałoby nieco szerszego uzasadnienia, tym bardziej, że nazwa w ogóle jest dyskusyjna i przypuszczalnie przedśłowiańska, zob. Babik (2001: 207n).

la (str. 13), *Biely potok* (str. 123 s.v. *Studený potok*) i in. Jeśli natomiast chodzi o Czarną Orawę, to na str. 26 tłumaczą przymiotnik jako oznaczający ‘s čiernym, bahnitým, humusovitým dnom’ – podobnie jak inne ciekę z *czarny* w nazwie: *Čierna mláka* (str. 25), *Čierny potok* (1)–(4) (str. 26n) – natomiast na str. 151 jako użyty dla odróżnienia od Białej Orawy. Biorąc pod uwagę obecność pokładów torfu w korycie Czarnej Orawy oraz ich brak w korycie Białej Orawy, wydaje się, że to pierwsze wytłumaczenie jest bardziej prawdopodobne, i że to nazwa Białej Orawy została utworzona na zasadzie opozycji kolorystycznej do nazwy Czarnej Orawy, nie na odwrót.

2.6. Biała Przemsza : Czarna Przemsza (woj. śląskie)

Rys. 7.

Biała i Czarna Przemsza
(1 : 2M).

Biała Przemsza rzeka || → Przemsza → Wisła || woj. śląskie, pow. sosnowiecki, zawierciański, olkuski i in. || in fluuiio *Coprivincie* 1327 (ESHP); *Coprzywica* (1356)1403 (ESHP); *Wolwranow* 1387 (Rymut 1993); *Przemscha* 1400 (ESHP); *Alba Prinsza* ~ *Alba Przemsza* 1412 (ESHP); *Biała Fl.* 1736 (ESHP); *Pokrzywnica* 1783–84 (ESHP); *Pokrzywianka* 1965 (ESHP)

Czarna Przemsza rzeka || → Wisła || woj. śląskie, pow. sosnowiecki, będziński i in. || utroque *Przemscha et nigro* 1450 (ESHP); *Czarna Struga* 1612 (ESHP); *Czarna Przemsza* 1827 (ESHP); *Czarnowoda* 1882 (ESHP)

Biała i Czarna Przemsza łączą się w Mysłowicach, w Trójkącie Trzech Cesarzy, w rzekę Przemszę; za ciek źródłowy uznaje się Czarną Przemszę. Obie mają niewiele ponad 60 km długości i szerokość dochodzącą do ok. 15 m (nie licząc zbiornika Przeczycze utworzonego w 1963 roku na Czarnej Przemszy). W górnym biegu Biała Przemsza nosi nazwę *Wolbromka*.

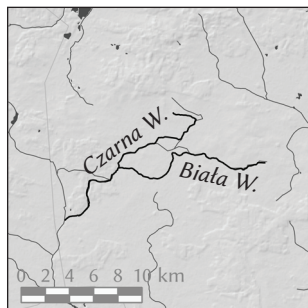
Obie rzeki są zasadniczo spokojne; jedynie Czarna Przemsza płynie względnie szybciej w swoim górnym biegu (rys. 20). Jedna i druga Przemsza były wykorzystywane do transportu. We wsi Niwka, obecnie dzielnicy Sosnowca, na zbiegu obu rzek istniał do 1840 roku port; w dwudziestoleciu międzywojennym, kiedy obie Przemsze nie były już traktowane jako nawet spławne (Tillinger 1931), rozpoczęto prace nad jego odbudową i rozbudową, jednak nie ukończono ich przed wojną, a potem pomysł zarzucono. Podstawowym towarem był węgiel eksportowany z Zagłębia, a także kamień (Fąfara 2007). Wzdłuż obu rzek leżą wsie i miasta, przy czym przy Czarnej Przemszy większe i więcej: Zawiercie, Poręba, Siewierz, Będzin, Sosnowiec; przy Białej Przemszy Wolbrom, Klucze, Sławków. Dzisiaj Biała Przemsza płynie na dwóch długich odcinkach przez lasy; na mapie z drugiej połowy XVIII wieku (JLA) fragmenty te są krótsze. Czarna Przemsza jest zalesiona tyl-

ko na stosunkowo krótkim odcinku w górnym biegu; na mapach z drugiej połowy XIX wieku (Meßtischblatt 5581, 5681, 5780) stan jest bardzo podobny w środkowym i dolnym odcinku; arkusz 5582 Warthenau zawierający górny odcinek był mi niedostępny. W górnym i środkowym biegu Białej Przemszy znajdują się duże pokłady torfu; w pobliżu koryta Czarnej Przemszy torf znajduje się w środkowym biegu oraz w pobliżu miejsca połączenia obu rzek (SMGP 911–914, 943, 944).

Nazwy kolorystyczne poświadczane są już od XV wieku. Janusz Fałara (2007) objaśnia je kolorem dna, które ongiś nawet „w najgłębszych miejscach [...] można było zobaczyć przez niemal krystaliczną wodę”: w Czarnej Przemszy czarnego, od płytkich pokładów węgla, a w Białej Przemszy białego od piasków i wapieni. Jeśli chodzi o przezroczystość wody, obraz ten jest może nieco wyidealizowany (por. choćby obecność torfu w otoczeniu obu koryt), jednak przynajmniej jeśli chodzi o typ złóż, wydaje się być zasadniczo poprawny (MIDAS); nie udało mi się niestety ustalić, na jakich głębokościach owe złoża były dostępne w przeszłości. Pomimo tego sądzę, że etymologia ta jest prawdopodobna i nie ma potrzeby doszukiwać się w nazwach obu Przemsz znaczeń symbolicznych. Podobnie, tylko bardziej skrótowo, Rospond (1970–2016 s.v. *Czarna Przemsza*).

Objaśnienie Fałary dobrze pokrywa się też z ustaleniami Pârvulescu (1989: 294), według którego *czarny* oznacza w hydronimii ‘deep and unclear, with a dark bottom’, zaś *biały* ‘shallow and crystal clear’. Należy jednak zauważyć, że pośród tu omawianych par Przemsze w ogóle są wyjątkowe, ponieważ, poza sugerowanym tu pochodzeniem ich nazw od złóż węgla, są one obok Nid (2.3) jedynymi, gdzie rzeka *biała* płynie przez złoża torfu, podczas gdy *czarna* nie (wobec sześciu par, gdzie sytuacja jest odwrotna), a także obok Dunajców i Wisełek jedynymi, gdzie rzeka *czarna* tradycyjnie uznawana jest za potok źródłowy (wobec siedmiu par, gdzie źródłowy jest ciek *biały*). Zob. też sek. 3.

2.7. *Biała Widawa* : *Czarna Widawa* (woj. wielkopolskie)

Rys. 8.

Biała i Czarna Widawa
(1 : 1M).

Biała Widawa potok || → Czarna Widawa → Widawa → Odra || woj. wielkopolskie, pow. kępiński || *Trembatschauer B.* 1885/1938 (Meßtischblatt 2771); *Potok Domasłówki* po 1948 (ESHP); *Biała Widawa, Biała Woda* 1983 (ESHP)

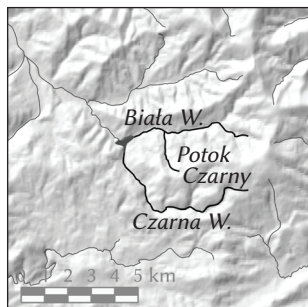
Czarna Widawa rzeka || → Widawa → Odra || woj. wielkopolskie, pow. kępiński i ostrzeszowski || *das Münchwitzer, das Medziborer Wasser* 1828 (ESHP); *Czarna Widawa* po 1948 (ESHP); *Szumna Widawa* 1983 (ESHP)

Biała Widawa jest dopływem Czarnej Widawy, która z kolei wpada do rzeki Wiłdawy. Biała Widawa jest krótsza i węższa od Czarnej, ale nie jest to znaczna różnica; długość obu wynosi ok. 15-20 km, a szerokość na większej części biegu ok. 3–4 m.

Oba ciekі są powolne; Czarna Widawa jedynie w górnym biegu płynie nieco szybciej (rys. 21). Przypuszczam, że obie rzeki mogły być w przeszłości wykorzystywane do transportu, jednak tylko w bardzo ograniczonym zakresie. Jeśli w pobliżu przebiegały szlaki handlowe, to wyłącznie o znaczeniu lokalnym, jak np. Oleśnica – Sieradz. W pobliżu znajduje się kilka niewielkich wsi; jedynymi większymi miejscowościami są Kępno i Syców, położone kilka i kilkanaście kilometrów na północny-wschód i północny-zachód od obu Widaw. Dzisiaj ich koryta są zupełnie niezalesione, podobnie jak na najstarszej mapie, na której udało mi się je odszukać, tj. Meßtischblattach z końca XIX wieku (2771, 2772). W korycie Białej Widawy torf występuje tylko na krótkim odcinku tuż przy ujściu; w korycie Czarnej Widawy na długim odcinku w środkowym i dolnym biegu (SMGP 729, 730).

Najprawdopodobniej właśnie owe pokłady torfu nadały wodom Czarnej Widawy ciemny kolor, który z kolei stał się podstawą jej nazwy. *Biała Widawa*, w takim razie, byłaby motywowana równocześnie innym kolorem wody (choć akurat nie w miejscu, gdzie do Czarnej Widawy wpada) oraz symbolicznie, na zasadzie opozycji kolorystycznej jako główny dopływ Czarnej Widawy.

2.8. *Biała Wisetka* : *Czarna Wisetka* (woj. śląskie)

Rys. 9.

Biała i Czarna Wisetka
(1 : 500 000).

Biała Wisetka rzeka || → Wisła || woj. małopolskie, pow. cieszyński || *Biała Fl.* 1736 (ESHP); *Weichsel* 1806–1869 (FLA); *Weisse Weichsel* 1855 (ESHP)

Czarna Wisetka rzeka || woj. małopolskie, pow. cieszyński || *Czorna fl* 1736 (ESHP); *Czorno Wisetka* 1788 (ESHP); *Schwarzwasser Burgrecht* 1849 (ESHP)

Biała i Czarna Wisetka są niewielkimi ciekami, które łączą się przy osiedlu Czarne (administracyjnie zaliczane do miasta Wisła, pow. cieszyński) tworząc rzekę Wisłę, przy czym za ciek źródłowy uznawana jest Czarna Wisetka. Obie mają długość poniżej 10 km, a ich szerokość zwykle nie przekracza 10 m; jedynie Biała Wisetka rozszerza się na ostatnich kilkudziesięciu metrach przed ujściem do jeziora Czerniańskiego, tj. zbiornika zaporowego zbudowanego w 1973 roku w miejscu, w którym obie Wisetki łączą się.

Oba ciekі są dość bystre (rys. 22); w górnym biegu Białej Wisetki, a dokładniej na jej ciekіu źródłowym noszącym nazwę Wątrobny, znajduje się nawet seria ponad

dwudziestu wodospadów i progów znana jako Kaskady Rodła. Obie rzeczki są też płytkie i wąskie, można więc wykluczyć, że były kiedykolwiek wykorzystywane do spławu lub żeglugi. Sądząc po ukształtowaniu terenu wokół kotlin Wisłek oraz Beskidu Śląskiego jako całości, jest też zupełnie nieprawdopodobne, by kiedykolwiek przebiegały tamtędy szlaki handlowe. Dzisiaj jedyną większą osadą w najbliższej okolicy jest wspomniane już Czarne; mapy z XVIII i XIX wieku zaznaczają właściwie tylko pojedyncze domy (JLA, FLA), na północnym wschodzie od współczesnego jeziora Czernańskiego, tj. bliżej Białej niż Czarnej Wisłki. Obie kotliny są dość gęsto zalesione, tak na mapach współczesnych jak i historycznych (JLA, FLA). Nie występują w okolicy pokłady torfu (SMGP 1028).

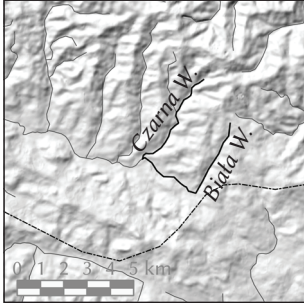
Stanisław Rospond (1970–2016) tłumaczy epitet *biały* w nazwie Białej Wisłki jako używany „na określenie rzek toczących żwir i piasek i mających przez to białą wodę”, ale przyjmuje równocześnie przenośne znaczenie ‘goły, bezleśny’ i zaznacza, że trzeba się też liczyć z użyciem symbolicznym na oznaczenie stron świata. Kazimierz Rymut (1993) objaśnia *biały* jako użyty dla odróżnienia od Czarnej Wisłki, która z kolei wzięłaby nazwę od ciemnego dna. Żaden z powyższych pomysłów nie wydaje się mieć silnego oparcia w rzeczywistości.

W 1834 roku literat Apoloniusz Tomkowicz zanotował: „Nazwa [Białej Wisłki] pochodzi od mętnej barwy, którą w czasie słoty przybiera, kiedy Czarna zawsze czyste wody toczy” (Barański 2007: 245), co jest dość sprzeczne z logiką. Cytujący go Barański (2007: 245) również wątpi w to wytłumaczenie i łączy epitet *biały* z wartkim nurtem i spienieniem wody na progach, zaznaczając przy okazji, że skały w korycie Białej Wisłki nie są białe, ale zielonkawe i szarozielone. Nazwa *Czarna Wisłka* byłaby wówczas chyba prostą opozycją kolorystyczną.

Jako że spienienie wód w górnym biegu Białej Wisłki jest tu chyba jedynym czynnikiem fizycznym, rozwiązanie takie wydaje się prawdopodobne. Sytuację komplikuje jednak wspomniane wyżej osiedle Czarne, mające wprawdzie bardzo szerokie granice, ale jednak położone w zasadzie przy Białej, nie Czarnej Wisłce, a także *Potok Czarny* (⟨Zarny B.⟩ na JLA), wpływający do Białej Wisłki w przybliżeniu właśnie na wysokości osiedla Czarne. Pochodzenie obu nazw nie jest mi znane (brak w ESHP i NMP). NMP zwykle traktuje nazwy wód jako pierwotne (prawie 80% spośród etymologii ojkonimów *Czarna*, *Czarne* odsyła do nazw rzek bądź jezior), co być może nie jest tylko wybiegiem.

Warto jednak przytoczyć przykład słowackiego Čierneho Potoku, którego nazwę tłumaczy się jako powtarzającą nazwę doliny, którą potok płynie (Luptáková 2012: 401). Jeśliby ten sam model zastosować tutaj, to w zasadzie tłumaczyłby on nie tylko *Czarną Wisłkę* i *Potok Czarny*, ale też *Białą Wisłkę* – na zasadzie prostego kontrastu kolorystycznego. Jest to więc kuszące rozwiązanie, jednak możliwość jego zastosowania tutaj zależy od tego, czy uda się wyjaśnić nazwę osiedla Czarne.

2.9. *Biała Woda* : *Czarna Woda* (→ Grajcarek; woj. małopolskie)

Rys. 10.

Biała i Czarna Woda
(→ Grajcarek; 1 : 500 000).

Biała Woda potok || → Dunajec → Wisła || woj. małopolskie, pow. nowotarski || *Białawoda* 1763–1787 (JLA)

Czarna Woda potok || → Grajcarek → Dunajec → Wisła || woj. małopolskie, pow. nowotarski || *Czarna Woda* 1763–1787 (JLA)

Biała i Czarna Woda są niewielkimi potokami, które spływają się we wsi Jaworki (pow. nowotarski), tworząc, wraz ze Skalskim Potokiem, potok Grajcarek. Przynajmniej od XVIII wieku (JLA) za ciek źródłowy uznaje się Białą Wodę. Oba cieki mają mniej niż 10 km długości i do 5 m szerokości.

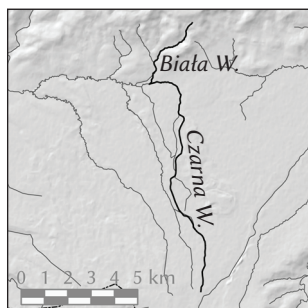
W górnym biegu obie Wody są bystre (rys. 23), a na całej długości płytkie i wąskie, można więc przyjąć, że nie były nigdy wykorzystywane do spławu ani żeglugi. Jeśli przebiegał w okolicy szlak handlowy, np. pomiędzy Nowym Targiem a Bardejowem, to dolnym biegiem Białej Wody, z pominięciem kotliny Czarnej Wody; choć bardziej prawdopodobną trasą byłaby szersza dolina leżąca kilka kilometrów na południe, którą dzisiaj biegnie słowacka droga nr 543. Obecnie jedyną większą osadą w pobliżu obu Wód jest wspomniana wieś Jaworki; od 2008 roku administracyjnie należą do niej wsie Biała Woda (dawniej także *Białka*; Czajkowski 1999: 47) i Czarna Woda, uprzednio samodzielne osady łemkowskie założone odpowiednio w latach 1408 i 1529 (Czajkowski 1999: 12). Kotliny obu potoków są względnie słabo zalesione, tak na mapach współczesnych, jak i historycznych (JLA, FLA). Brak w pobliżu pokładów torfu (SMGP 1051).

Wydaje się więc, że brak jest wyraźnych cech fizycznych, od których dwie Wody mogłyby wziąć swoje nazwy. Jeśli rozumieć je symbolicznie, najprawdopodobniejszym znaczeniem byłoby chyba ‘wielki’ : ‘mały’ lub ‘główny’ : ‘poboczny’ – mimo że oba potoki są całkiem podobnej wielkości (rys. 23, także MPHP i WIG25), Czarna Woda jest na mapach często zaznaczana wyraźniej cieńszą kreską bądź wręcz pomijana (np. JLA, FLA, Google Maps, 18.03.2018).

2.10. *Biała Woda* : *Czarna Woda* (→ Piekienik; woj. małopolskie)

Biała Woda potok || → Czarna Orawa → Orawa → Wag || woj. małopolskie, pow. nowotarski || *Rechlikov B.* 1806–1869 (FLA); *Biała Woda* 1981 (ESHP)

Czarna Woda potok || → Piekienik → Czarna Orawa → Orawa → Wag || woj. małopolskie, pow. nowotarski || *Czerni Potok* 1763–1787 (JLA); *Zimny p.* 1879 (ESHP)

Rys. 11.

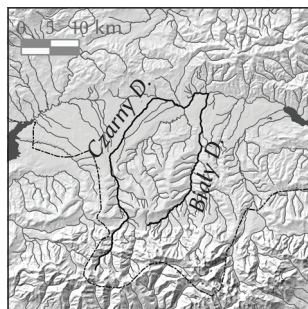
Biała i Czarna Woda
 (→ Piekiełnik; 1 : 500 000).

Biała i Czarna Woda to dwa drobne potoki spływające się we wsi Piekiełnik w potok o tej samej nazwie, który następnie wpada do Czarnej Orawy. Obecne za ciek źródłowy uznaje się Białą Wodę (*Wykaz wód*); na mapach WIG100 (1934 roku), FJLA (druga połowa XIX wieku) i FLA (pierwsza połowa XIX wieku) obie Wody zaznaczone są kreską o takiej samej grubości; na JLA (druga połowa XVIII wieku), «Czerni Potok» jest wyraźnie potraktowany jako główny. Czarna woda, mając nieco ponad 10 km, jest trzykrotnie dłuższa od Białej; szerokość oba potoki mają podobną, zasadniczo nieprzekraczającą 1,5 m.

Czarna Woda ma też wyraźnie spokojniejszy nurt (rys. 24), jest to jednak potok zbyt drobny, by można było mówić o wykorzystaniu go przy spławie bądź żegludze. Przypuszczalnie nie przechodziły też w jego pobliżu żadne większe szlaki handlowe (Lewicki 1926; Weymann 1938: mapa). Jedyną większą osadą w pobliżu jest wieś Piekiełnik, pojawiająca się w źródłach od 1585 roku Kotlina Czarnej Wody jest gęściej zalesiona, a także obfituje w pokłady torfu (od pożarów których zresztą wzięła nazwę wieś; Figiel et al. 2012: 404), których w zasadzie brak w kotlinie Białej Wody (SMGP 1048).

W tym wypadku motywacja dla epitetów kolorystycznych wydaje się więc być wyraźna: Czarna Woda, płynąc przez pokłady torfu, łączy się z Białą Wodą, która płynie przez gleby znacznie jaśniejsze, a w dodatku zdecydowanie bardziej stromą trasą, przez co jej wody mogą się miejscami pieniść. Zalesienie przypuszczalnie nie było tu istotne, jako że dotyczy przede wszystkim górnych biegów obu potoków.

2.11. *Biały Dunajec* : *Czarny Dunajec* (woj. małopolskie)

Rys. 12.

Biały i Czarny Dunajec
 (1 : 2M).

Biały Dunajec rzeka || → Dunajec → Wisła || woj. małopolskie, pow. tatrzański, nowotarski || *Dunaiecz* 1234 (ESH); *Albi Dunaiec* (1238) XVIII (ESH)

Czarny Dunajec rzeka || → Wisła || woj. małopolskie, pow. tatrzański, nowotarski || *Dunaiecz Niger* 1234 (ESH); *Donaiecz* 1333 (ESH); *fluvios dictos Album et Nigrum* 1765 (ESH)

Biały i Czarny Dunajec łączą się w Nowym Targu, tworząc Dunajec. Za ciek źródłowy uznaje się Czarny Dunajec. Ma on długość ponad 50 km i, przez większą część swojego biegu, szerokość ponad 20 m. Biały Dunajec jest mniejszy, ma ponad 30 km długo-

ści i szerokość oscylującą zwykle ok. 20 m, choć u ujścia dochodzącą nawet do 80 m. W górnym biegu nosi nazwę *Zakopianka*, a jeszcze wyżej – *Cicha Woda Zakopiańska*. Czarny Dunajec ma aż trzy różne nazwy w górnym biegu (licząc od źródła): *Wýżni Chochołowski Potok*, *Chochołowski Potok*, i *Siwa Woda*.

W swoich górnych biegach obie rzeki są bystre, przy czym Czarny Dunajec istotnie bardziej; w biegu środkowym obie znacznie zwalniają (rys. 25). W Polsce piastowskiej przebiegał wzdłuż obu Dunajców szlak handlowy z Krakowa na Węgry (Weymann 1938: mapa); w wiekach późniejszych przesunął się on na zachód (Lewicki 1926), a w międzywojniu obie rzeki były już uznawane za niespławne (Tillinger 1931). Sądzę, że z uwagi na swoją wielkość i położenie, były one jednak w mniejszym lub większym stopniu wykorzystywane do transportu przez większą część ostatniego tysiąclecia. Oprócz kilku wsi, nad Białym Dunajcem leży Zakopane, które jednak zyskało na znaczeniu dopiero w drugiej połowie XIX wieku, oraz, w miejscu, gdzie łączy się on z Czarnym Dunajcem, Nowy Targ. Czarny Dunajec jest dłuższy i leży nad nim nieco więcej wsi oraz, jak powiedziano, Nowy Targ. Dolina Białego Dunajca jest dzisiaj zupełnie niezalesiona; Czarnego Dunajca – tylko w górnym biegu. Sytuacja ta prawie nie zmieniła się od XVIII wieku (JLA, FLA, FJLA). W pobliżu Białego Dunajca torf występuje tylko w dolnym biegu, bardzo niedaleko ujścia; w przypadku Czarnego Dunajca torf występuje obficie na prawie całej długości, choć nie bezpośrednio w korycie, a tylko w jego pobliżu (SMGP 1048, 1049, 1060).

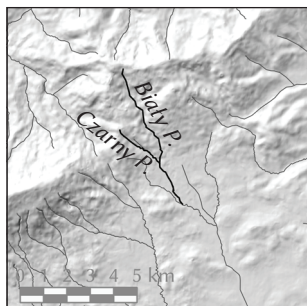
K. Rymut i M. Majtán (1998) nie objaśniają epitetów kolorystycznych, jak to zresztą w ogóle mają w zwyczaju etymologie toponimów. W wypadku Dunajców motywacją dla określenia *czarny* był zapewne ciemniejszy kolor wody spowodowany obecnością pokładów torfu w pobliżu koryta, natomiast nazwa *Biały Dunajec* powstała najpewniej na zasadzie prostego kontrastu kolorystycznego. Pewną wątpliwość budzi jednak fakt, że kolejny duży dopływ Dunajca, płynący zaledwie kilka–kilkanaście kilometrów na wschód od Białego Dunajca, nosi nazwę *Białka* – a jednym z jego dopływów jest *Czerwonka*.

2.12. *Biały Potok* : *Czarny Potok* (woj. małopolskie)

Biały Potok potok || → Solawka → Biały Potok → Zubrzyca → Czarna Orawa → Orawa → Wag || woj. małopolskie, pow. nowotarski i suski || *Potok Biały* 1978 (ESHP)

Czarny Potok potok || → Biały Potok → Solawka → Zubrzyca → Czarna Orawa → Orawa → Wag || woj. małopolskie, pow. nowotarski i suski

Biały i Czarny Potok są drobnymi ciekami spływającymi się kilka kilometrów na północny zachód od Zubrzycy Górnej w potok Solawka. Biały Potok uznawany jest za źródłowy. Oba mają długość poniżej 10 km; oba są też wąskie, choć do-

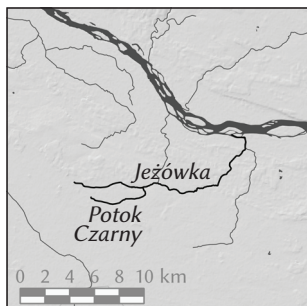
Rys. 13.
 Biały i Czarny Potok
 (1 : 500 000).

kładnej szerokości nie udało mi się ustalić z powodu zalesienia.

Oba potoki są też bystre (rys. 26). Biorąc pod uwagę ten fakt, a także wielkość obu cieków i ukształtowanie terenu w okolicy, można wykluczyć wykorzystanie ich do spławu bądź żeglugi, a także to, że ich kotlinami biegły kiedykolwiek szlaki handlowe. Większych osad w pobliżu brak; wspomniana Zubrzyca Górna, a także leżąca nieco na północ Wielka Polana, są zbyt oddalone, by mogły być kojarzone z naszymi Potokami. Jak powiedziano, obie kotliny są gęsto zalesione (także na starszych mapach, JLA i FLA); nie ma w nich złóż torfu (SMGP 1031).

Trudno dopatrzeć się czynników fizycznych, które mogłyby motywować nazwy kolorystyczne. Jeśli więc należy je rozumieć symbolicznie, to chyba jako opozycję ‘wielki’ : ‘mały’ bądź ‘główny’ : ‘poboczny’, gdzie „głównym” byłby Biały Potok?

2.13. Jeżówka : Potok Czarny (woj. mazowieckie)

Rys. 14.
 Jeżówka i Potok Czarny
 (1 : 500 000).

Jeżówka rzeka || → Wisła || woj. mazowieckie, pow. płocki, sochaczewski || *Jeżówka* 1972 (ESHP)

Potok Czarny rzeka || → Jeżówka → Wisła || woj. mazowieckie, pow. płocki

Jeżówka jest niewielką rzeką wpadającą do Wisły w pobliżu wsi Hów (pow. sochaczewski). We wsi Potok Biały wpada do niej strumień, który przepływa wcześniej przez osiedle Potok Czarny (pierwotnie samodzielna wieś, obecnie część wsi Potok Biały), i którego nazwę udało mi się ustalić jedynie jako „Dopływ z Potoku Czarnego” (MPHP). Ponieważ jednak nazwy obu wsi wyraźnie odnoszą się do cieków, można domniemywać, że Jeżówka nazywała się kiedyś **Potok Biały* (zob. też Stachowski K. 2018: 206n). Ma ona mniej niż 20 km długości i szerokość, pomijając fragment tuż przy ujściu do Wisły, poniżej 5 m. Dopływ z Potoku Czarnego ma nieco ponad 5 km długości, a jego szerokość nie przekracza 2 m.

Oba cieki płyną spokojnie (rys. 27). Jeżówka była być może wykorzystywana lokalnie do transportu; Potok Czarny jest na to zbyt mały. Nie przechodziły tamtędy większe szlaki handlowe (Lewicki 1926; Weymann 1938: mapa). Nad

Jeżówką leży kilka wsi, wśród nich Iłów, który miał niegdyś prawa miejskie; nad Potokiem Czarnym tylko dwie małe wsie. Jeżówka jest dzisiaj praktycznie niezalesiona, a w przeszłości była tylko w niewielkim stopniu w dolnym biegu; Potok Czarny był i pozostaje całkowicie niezalesiony (TKKP Kol. III, Sek. III). Torf pojawia się w korycie Jeżówki dopiero tuż przy ujściu do Wisły, ponad 10 km po połączeniu z Potokiem Czarnym; w korycie tego drugiego nie pojawia się wcale (SMGP 483, 484, 519).

Wobec powyższego wydaje się, że epitety kolorystyczne mogą tu realizować opozycję ‘wielki’ : ‘mały’ lub ‘główny’ : ‘poboczny’. Trzeba jednak pamiętać, że objaśnienie to nie tylko samo jest domysłem, ale w dodatku opartym na kolejnych dwóch domysłach: że Jeżówka nazywała się kiedyś **Potok Biały*, a „Dopływ z Potoku Czarnego” nazywał się **Potok Czarny*.

3. Wnioski

Wszystkie pary nazw okazały się zasadać na opozycji *biały* : *czarny* (wliczając niejasną parę *Jeżówka* : **Potok Czarny*, podsekcja 2.13). Nie brak w Polsce cieków z innymi określeniami kolorów: *czerwony*, *zielony*, rzadziej *modry*, *siwy* i in., jednak nie pojawiają się one jako epitety w nazwach różnych rzek o tym samym członie utożsamiającym.

Teoretycznie możliwych cech fizycznych motywujących nazwę rzeki jest wiele. Na początku sekcji 2 przedstawiony jest, z pewnością niewyczerpujący, przegląd. Części z tych cech niestety nie byłem w stanie tu uwzględnić (przede wszystkim biologicznych, zob. 2), część została już pokrótce omówiona w odpowiednich podsekcjach sekcji 2, a pozostałe zostały dla większej przejrzystości ujęte w tab. 1.

Opozycja	Dopływ	Kierunek	Położenie	Przypuszczalne znaczenie
<i>B. : Cz. Hańcza</i>	<i>b. lewy;</i> <i>cz. lewy</i>	<i>b. na SE, E;</i> <i>cz. na SE</i>	<i>b. na W od cz.</i>	<i>b. kontrast;</i> <i>cz. od torfu</i>
<i>B. : Cz. Łada</i>	<i>b. prawy +</i> <i>cz. lewy</i>	<i>b. na S;</i> <i>cz. na W</i>	<i>b. na N od cz.</i>	<i>b. kontrast;</i> <i>cz. od torfu i lasów</i>
<i>B. : Cz. Nida</i>	<i>b. prawy +</i> <i>cz. lewy</i>	<i>b. na E;</i> <i>cz. na W</i>	<i>b. na W od cz.</i>	? <i>biały</i> ‘główny’
<i>B. : Cz. Oksza</i>	<i>b. prawy</i>	<i>b. na NE, N</i>	<i>b. na N? N</i> <i>i W? od cz.</i>	?

Opozycja	Dopływ	Kierunek	Położenie	Przypuszczalne znaczenie
<i>B.</i> : Cz. <i>Orawa</i>	<i>b.</i> prawy + <i>cz.</i> lewy	<i>b.</i> na E; <i>cz.</i> na SW	<i>b.</i> na W od <i>cz.</i>	<i>b.</i> kontrast; <i>cz.</i> od torfu
<i>B.</i> : Cz. <i>Przemsza</i>	<i>b.</i> lewy + <i>cz.</i> prawy	<i>b.</i> na W; <i>cz.</i> na W, S	<i>b.</i> na N i W od <i>cz.</i>	<i>b.</i> kontrast; <i>cz.</i> od węgla
<i>B.</i> : Cz. <i>Widawa</i>	<i>b.</i> lewy → <i>cz.</i> lewy	<i>b.</i> na W; <i>cz.</i> na SW	<i>b.</i> na E od <i>cz.</i>	<i>b.</i> kontrast; <i>cz.</i> od torfu
<i>B.</i> : Cz. <i>Wiselka</i>	<i>b.</i> prawy + <i>cz.</i> lewy	<i>b.</i> na W; <i>cz.</i> na W, N	<i>b.</i> na N od <i>cz.</i>	? nazwa osady
<i>B.</i> : Cz. <i>Woda</i> (→ Grajcarek)	<i>b.</i> lewy + <i>cz.</i> prawy	<i>b.</i> na SW, NW; <i>cz.</i> na SW	<i>b.</i> na W od <i>cz.</i>	<i>biały</i> ‘główny’
<i>B.</i> : Cz. <i>Woda</i> (→ Piekielnik)	<i>b.</i> prawy + <i>cz.</i> lewy	<i>b.</i> na SW; <i>cz.</i> na N	<i>b.</i> na N od <i>cz.</i>	<i>b.</i> kontrast; <i>cz.</i> od torfu
<i>B.</i> : Cz. <i>Dunajec</i>	<i>b.</i> prawy + <i>cz.</i> lewy	<i>b.</i> na N; <i>cz.</i> na N, E	<i>b.</i> na E od <i>cz.</i>	<i>b.</i> kontrast; <i>cz.</i> od torfu
<i>B.</i> : Cz. <i>Potok</i>	<i>b.</i> lewy ← <i>cz.</i> prawy	<i>b.</i> na SE; <i>cz.</i> na SE	<i>b.</i> na N od <i>cz.</i>	? <i>biały</i> ‘główny’
<i>Jeżówka</i> : <i>Potok</i> <i>Cz.</i>	<i>b.</i> lewy ← <i>cz.</i> prawy	<i>b.</i> na E, N; <i>cz.</i> na E, N	<i>b.</i> na S od <i>cz.</i>	? <i>biały</i> ‘główny’

Tab. 1. Opozycje kolorystyczne w nazwach rzek omawianych w niniejszym artykule: cechy nieomówione w odpowiednich podsekcjach sekcji 2. W kolumnie **dopływ** średnik oznacza dwie odrębne rzeki, plus – rzeki łączące się i tworzące większą rzekę (= dwa główne dopływy), natomiast strzałki – rzeki wpadające jedna w drugą. W przypadku Okszy nie jest jasne, jak interpretować podział na *Czarną Okszę* i *Kocinkę*; zob. 2.4.

Niniejszy artykuł omawia łącznie trzynaście par nazw, co jest zbyt małą próbą, by mówić z przekonaniem o statystycznej istotności poszczególnych cech. Można jednak stwierdzić, że: przyczyny geograficzne pojawiają się właściwie tylko w jednym przypadku (Przemsze; 2.6); przyczyny geologiczne pojawiają się w ośmiu przypadkach, z czego w sześciu pokrywają się z nazwami (wyjątkami są Nidy i Przemsze; 2.3, 2.6); spośród przyczyn kulturowych w siedmiu na dziesięć przypadków ciek o nazwie *biały* uznawany jest za źródłowy (wyjątkami są Dunajce, Przemsze i Wiselki; 2.11, 2.6, 2.8), natomiast opozycje ‘wielki’ : ‘mały’ i ‘stary’ : ‘nowy’ wydają się nie mieć zastosowania, zaś powiązanie z kierunkami świata po prostu nie istnieje (tab. 1). Poza potrójnie wyjątkowymi Przemszami, warto jeszcze zwrócić uwagę na Wiselki (2.8), w przypadku których wydaje się,

że raczej to nazwy rzek pochodzą od nazwy osiedla niż na odwrót – wbrew zwyczaj przyjmowanemu w polskiej toponimii kierunkowi.

Stosunkowo częste występowanie opozycji ‘główny’ : ‘poboczny’ (≈ ‘wielki’ : ‘mały’) zdaje się pokrywać z symbolicznym znaczeniem nazw kolorów w opozycjach występujących w toponimii (Stachowski K. 2018: 209n). Drugą zbieżnością jest nierównomierny rozkład geograficzny. Omawiane tu pary są wyraźnie skupione w południowej części kraju, przede wszystkim w Małopolsce. Można też zauważyć, że rzeki położone na południu wszystkie są dwoma głównymi – głównymi w danej okolicy – dopływami rzeki, która zwykle nazywa się tak, jak trzon utożsamiający jej dopływów, tylko już bez członu odróżniającego: Biały i Czarny Dunajec zlewają się w Dunajec, Biała i Czarna Orawa w Orawę itd. Im dalej na północ, tym ten model staje się rzadszy; na rys. 1 nie wpisują się w niego tylko rzeki oznaczone numerami 1, 4, 7 i 13.

Literatura

- Babik Z., 2001, *Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny*, Kraków.
- Barański M., 2007, *Beskid Śląski. Przewodnik*, Pruszków.
- Bukharova et al., 2016 = Bukharova G. K., Samsitova L. K., Tagirova S. A., Davletkulov A. K., Davletbajeva R. G., Usmanova M. G., *Color Symbolism in the Bashkir Toponymy*, „International Journal of Environmental & Science Education”, vol. 11, no. 18, pp. 12281–12288.
- Czajkowski J., 1999, *Studia nad Łemkowszczyzną*, Sanok.
- ESH = *Elektryczny słownik hydronimów Polski*, red. B. Czopek-Kopciuch, <http://eshp.ijp.pan.pl> [dostęp: styczeń, marzec 2018].
- EU-DEM = European Environment Agency (EEA), *European Digital Elevation Model*, <https://land.copernicus.eu/pan-european/satellite-derived-products/eu-dem/eu-dem-v1.1> [dostęp: 19.10.2017].
- EU-HYDRO = European Environment Agency (EEA), *EU-Hydro River Network*, <https://land.copernicus.eu/pan-european/satellite-derived-products/eu-hydro/eu-hydro-public-beta/eu-hydro-river-network> [dostęp: 31.10.2017].
- Fąfara J., 2007, *Przemsa – dwórka Królowej*, www.zegluga.wroclaw.pl/articles.php?article_id=133 [dostęp: 18.03.2018].
- Figiel et al., 2012 = Figiel S., Janicka-Krzywda U., Krzywda P., Wiśniewski W. W., *Beskid Żywiecki. Przewodnik*, Pruszków.
- FLA = *Franzische Landesaufnahme (1806–1869)*, <https://mapire.eu/de/map/second-survey> [dostęp: styczeń, marzec 2018].
- FJLA = *Franzisco-Josephinische Landesaufnahme (1869–1887)*, <https://mapire.eu/de/map/thirdsurvey> [dostęp: styczeń, marzec 2018].

- JLA = *Josephinische Landesaufnahme (1763–1787)*, <https://mapire.eu/de/map/firstsurvey> [dostęp: styczeń, marzec 2018].
- Jodłowska M., 2003, *System nazw stron świata w językach tureckich na tle innych języków*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”, z. 121, s. 71–114.
- KGŽ = Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos, *Kvartero geologinis žemėlapis M 1 : 200 000*, <https://www.geoportal.lt/map> [dostęp: 14.11.2017].
- Krško J., 2009, *Praslovanské apelativa ako motivanty hydroným povodia Váhu*, „Slavica Slovaca”, roč. 44, č. 1, s. 13–23
- Lewicki S., 1926, *Drogi handlowe w Polsce w wiekach średnich i w XVI*, Warszawa.
- Libera Z., 1987, *Semiotyka barw w polskiej kulturze ludowej i w innych kulturach słowiańskich*, „Etnografia Polska”, t. 31, z. 1, s. 115–138.
- Luptáková L., 2012, *Farba ako motivant v toponimii*, [in:] *Varia XX. Zborník príspevkov z XX. kolokvia mladých jazykovedcov (Častá-Papiernička 24.–26.11.2010)*, ed. G. Múcsková, Bratislava, s. 400–404.
- Majtán/Rymut 2006 = Majtán M., Rymut K., *Hydronymia povodia Oravy*, Bratislava.
- Mańczak W., 1975, *Biała, Czarna i Czerwona Ruś*, „International Journal of Slavic Linguistics and Poetics”, vol. 19, pp. 32–39. [cyt. za Bukharova et al. 2016].
- Meßtischblatt = Preußische Landes-Aufnahme 1883*. Arkusze 2771 Trembatschau (wyd. 1938), 2772 Kempen (wyd. 1885), 5581 Siewierz (wyd. 1941), 5681 Dabrowa Gornicza (wyd. 1931), 5780 Kattowitz. www.deutschefotothek.de/cms/kartenforum-sachsen-messtischblaetter-ost.xml [dostęp: styczeń, marzec 2018].
- MIDAS = Państwowy Instytut Geologiczny. Państwowy Instytut Badawczy. *MIDAS*, <http://geoportal.pgi.gov.pl/portal/page/portal/midas> [dostęp: 18.03.2018].
- MPHP = Zakład Hydrografii i Morfologii Koryt Rzecznych Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej. 2007. *Rastrowa Mapa Podziału Hydrograficznego Polski*. Arkusze M-33-36-A, M-33-36-B, M-34-100-B, M-34-27-C, M-34-38-B, M-34-39-A, M-34-40-D, M-34-41-C, M-34-41-D, M-34-42-B, M-34-42-C, M-34-42-D, M-34-43-A, M-34-46-C, M-34-51-C, M-34-51-D, M-34-52-B, M-34-52-C, M-34-58-A, M-34-58-B, M-34-58-C, M-34-58-D, M-34-63-A, M-34-63-B, M-34-86-B, M-34-87-A, M-34-88-A, M-34-88-B, M-34-88-C, M-34-88-D, M-34-89-C, M-34-90-C, N-34-124-D, N-34-136-B, N-34-70-B, N-34-70-D, N-34-71-C, N-34-83-B, N-34-84-A. [skala 1 : 50 000], <http://mapa.kzgw.gov.pl> [dostęp: styczeń, marzec 2018.]
- Nalepa J., 1964, *Jaćwiegowie. Nazwa i lokalizacja*, Białystok.
- NMP 1996– = *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany*, red. K. Rymut et al., Kraków.
- Pârvulescu A., 1989, ‘Black Water’ in the Thracian Hydronymy, [in:] *Thracians and Mycenaean. Proceedings of the Fourth International Congress of Thracology. Rotterdam, 24–26 September 1984*, eds. J. Best, N. de Vries, Leiden ; New York ; København ; Köln, pp. 290–295.
- Rajčevski 2013 = Райчевски С., *За цветовата символика в имената на реки българското землище*, „Състояние и проблеми на българска ономастика”, т. 13,

- бр. 1: *Материали от Международна научна конференция „Славянска и балканска ономастика” (Велико Търново, 13-15 септември 2012 г.)*, с. 379–389.
- Rieger J., 2003, *Gewässernamen im Flußgebiet des San (Teil 1: Die fließenden Gewässer; A–O)*. *Nazwy wodne dorzecza Sanu (Część I: Nazwy wód płynących, A–O)*, Stuttgart. – (Hydronymia Europaea ; 17).
- Rieger J., Wolnicz-Pawłowska E., 1975, *Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty*, Wrocław.
- Rospond S. et al., 1970–2016, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*, Warszawa ; Wrocław.
- Rymut K., 1993, *Gewässernamen im Flußgebiet der oberen Weichsel von der Quelle bis zu Sola und Przemsza (Nazwy wodne dorzecza górnej Wisły od źródeł do Soly i Przemszy)*, Stuttgart. – (Hydronymia Europaea ; 9).
- Rymut K., Majtán M., 1998, *Gewässernamen im Flußgebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca)*, Stuttgart. – (Hydronymia Europaea ; 13).
- SMGP = Ber A. et al., 1965–2009. *Szczegółowa mapa geologiczna Polski 1 : 50 000*. Arkusze 72 Jeleniewo, 108 Suwałki, 109 Krasnopol, 110 Sejny, 149 Rygol (Gruski), 150 Rudawka (Radziwiłki), 483 Słubice, 484 Wyszogród, 519 Osmolin (Kiernozia), 729 Syców, 730 Kępno, 772 Brzeźnica Nowa (Nowa Brzeźnica), 808 Kłobuck, 809 Ostrowy (Ostrowy n. Okszą), 816 Bodzentyn, 848 Secemin, 849 Nagłowice, 850 Chęciny, 851 Morawice, 852 Daleszyce, 859 Turobin, 881 Szczekociny, 892 Biłgoraj, 893 Terespol, 911 Wojkowice (Siewierz), 912 Zawiercie, 913 Ogrodzieniec, 914 Wolbrom, 926 Aleksandrów, 943 Katowice, 944 Jaworzno, 1028 Wisła, 1031 Zawoja, 1032 Rabka, 1047 Jabłonka (Trstena), 1048 Czarny Dunajec, 1049 Nowy Targ, 1051 Piwniczna, 1060 Tatry Zachodnie (Zakopane). [skala 1 : 50 000] <https://geolog.pgi.gov.pl/#/main> [dostęp: styczeń, marzec 2018].
- Stachowski K., 2018, *O opozycjach kolorystycznych w ojkonimii Polski*, „Acta onomastica”, z. 59, s. 197–214.
- Štanzel A., 2014, *Der Orava-Stausee in der Slowakei. Der Einfluss sich wandelnder Umweltvorstellungen auf die Raumproduktion*, „Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder”, Bd. 54, Nr. 1, S. 88–118.
- Štěpán P., 2004., *Označení barev a jejich užití v toponymii Čech*, Praha. – (Opera Linguae Bohemicae Studentium ; 6).
- Tillinger T., 1931, *Mapa polskich dróg wodnych*, Warszawa.
- ТККР = Рихтер К. 1839–[1843], *Топографическая карта Царства Польскаго, Санктъ-Петербургъ* [skala 1 : 126 000].
- Weymann S., 1938, *Clajdrogi handlowe w Polsce piastowskiej*, Poznań.
- WIG25 = Wojskowy Instytut Geograficzny. 1935. *Mapa szczegółowa Polski*. Arkusz P51-S31-E Szlachtowa (wyd. 1936) [skala 1 : 25 000], Warszawa.
- WIG100 = Wojskowy Instytut Geograficzny. 1934. *Mapa taktyczna Polski*. Arkusz P51-S29 Chyżne [skala 1 : 100 000], Warszawa.
- Wykaz wód = Wykaz nazw wód płynących*, <http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/hydronimy1.pdf> [dostęp: 07.10.2017].
- Žebera K., 1966, *Map of quaternary and residual deposits of Czechoslovakia*, Praha.

References

- Babik Z., 2001, *Najstarsza warstwa nazewnictwa na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny*, Kraków.
- Barański M., 2007, *Beskid Śląski. Przewodnik*, Pruszków.
- Bukharova et al., 2016 = Bukharova G. K., Samsitova L. K., Tagirova S. A., Davletkulov A. K., Davletbajeva R. G., Usmanova M. G., *Color Symbolism in the Bashkir Toponymy*, „International Journal of Environmental & Science Education”, vol. 11, no. 18, pp. 12281–12288.
- Czajkowski J., 1999. *Studia nad Łemkowszczyzną*, Sanok.
- ESHPI = *Elektroniczny słownik hydronimów Polski*, red. B. Czopek-Kopciuch, <http://eshpi.ijp.pan.pl/> [access: January, March 2018].
- EU-DEM = European Environment Agency (EEA), *European Digital Elevation Model*, <https://land.copernicus.eu/pan-european/satellite-derived-products/eu-dem/eu-dem-v1.1> [access: 19.10.2017].
- EU-HYDRO = European Environment Agency (EEA), *EU-Hydro River Network*, <https://land.copernicus.eu/pan-european/satellite-derived-products/eu-hydro/eu-hydro-public-beta/eu-hydro-river-network> [access: 31.10.2017].
- Łąfara J., 2007, *Przemsza – dwórka Królowej*. www.zegluga.wroclaw.pl/articles.php?article_id=133 [access: 18.03.2018].
- Figiel et al., 2012 = Figiel S., Janicka-Krzywda U., Krzywda P., Wiśniewski W. W., *Beskid Żywiecki. Przewodnik*, Pruszków.
- FLA = *Franzische Landesaufnahme (1806–1869)*, mapire.eu/de/map/secondsurvey [access: January, March 2018].
- FJLA = *Franzisco-Josephinische Landesaufnahme (1869–1887)*, mapire.eu/de/map/third-survey [access: January, March 2018].
- JLA = *Josephinische Landesaufnahme (1763–1787)*, mapire.eu/de/map/firstsurvey [access: January, March 2018].
- Jodłowska M., 2003, *System nazw stron świata w językach tureckich na tle innych języków*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”, vol. 121, pp. 71–114.
- KGŽ = Lietuvos geologijos tarnyba prie Aplinkos ministerijos, *Kvartero geologinis žemėlapis M 1 : 200 000*, <https://www.geoportal.lt/map/> [access: 14.11.2017].
- Kriško J., 2009, *Praslovanské apelativa ako motivanty hydroným povodia Váhu*, „Slavica Slovaca”, vol. 44, no. 1, pp. 13–23.
- Lewicki S., 1926, *Drogi handlowe w Polsce w wiekach średnich i w XVI*, Warszawa.
- Libera Z., 1987, *Semiotyka barw w polskiej kulturze ludowej i w innych kulturach słowiańskich*, „Etnografia Polska”, vol. 31, no. 1, pp. 115–138.
- Luptáková L., 2012, *Farba ako motivant v toponimii*, [in:] *Varia XX. Zborník príspevkov z XX. kolokvia mladých jazykovedcov (Časť-Papiernička 24.–26.11.2010)*, ed. G. Múcsková, Bratislava, pp. 400–404.
- Majtán/Rymut 2006 = Majtán M., Rymut K., *Hydronymia povodia Oravy*, Bratislava.

- Mańczak W., 1975, *Biała, Czarna i Czerwona Ruś*, „International Journal of Slavic Linguistics and Poetics”, vol. 19, pp. 32–39 [after Bukharova et al. 2016].
- Meßtischblatt = Preußische Landes-Aufnahme 1883*. Arkusze 2771 Trembatschau (publ. 1938), 2772 Kempen (publ. 1885), 5581 Siewierz (publ. 1941), 5681 Dabrowa Gornicza (publ. 1931), 5780 Kattowitz. www.deutschefotothek.de/cms/kartenforum-sachsen-messtischblaetter-ost.xml, [access: January, March 2018.]
- MIDAS = Państwowy Instytut Geologiczny. Państwowy Instytut Badawczy. *MIDAS*, <http://geoportal.pgi.gov.pl/portal/page/portal/midas> [access: 18.03.2018].
- MPHP = Zakład Hydrografii i Morfologii Koryt Rzecznych Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej. 2007. *Rastrowa Mapa Podziału Hydrograficznego Polski*. Arkusze M-33-36-A, M-33-36-B, M-34-100-B, M-34-27-C, M-34-38-B, M-34-39-A, M-34-40-D, M-34-41-C, M-34-41-D, M-34-42-B, M-34-42-C, M-34-42-D, M-34-43-A, M-34-46-C, M-34-51-C, M-34-51-D, M-34-52-B, M-34-52-C, M-34-58-A, M-34-58-B, M-34-58-C, M-34-58-D, M-34-63-A, M-34-63-B, M-34-86-B, M-34-87-A, M-34-88-A, M-34-88-B, M-34-88-C, M-34-88-D, M-34-89-C, M-34-90-C, N-34-124-D, N-34-136-B, N-34-70-B, N-34-70-D, N-34-71-C, N-34-83-B, N-34-84-A. [1 : 50 000 scale], <http://mapa.kzgw.gov.pl/> [access: January, March 2018].
- Nalepa J., 1964, *Jaćwiegowie. Nazwa i lokalizacja*, Białystok.
- NMP 1996– = *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany*, ed. K. Rymut et al., Kraków.
- Pâr vulescu A., 1989, ‘Black Water’ in the Thracian Hydronymy, [in:] *Thracians and Mycenaeans. Proceedings of the Fourth International Congress of Thracology. Rotterdam, 24-26 September 1984*, eds. J. Best, N. de Vries, Leiden ; New York ; København ; Köln, pp. 290–295.
- Rajčevski S., 2013, *Za tsvetovata simbolika v imenata na reki bŭlgarskoto zemlishte*, „Sŭstoianie i problemi na bŭlgarska onomastika”, vol. 13, no. 1: *Materiali ot Mezhdunarodna nauchna konferenciia „Slavianska i balkanska onomastika” (Veliko Tŭrnovo, 13–15 septemvri 2012 g.)*, pp. 379–389.
- Rieger J., 2003, *Gewässernamen im Flußgebiet des San (Teil 1: Die fließenden Gewässer, A–O)*. *Nazwy wodne dorzecza Sanu (Część I: Nazwy wód płynących, A–O)*, Stuttgart. – (Hydronymia Europaea ; 17).
- Rieger J., Wolnicz-Pawłowska E., 1975, *Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty*, Wrocław.
- Rospond S. et al., 1970–2016, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska*. Warszawa ; Wrocław.
- Rymut K., 1993, *Gewässernamen im Flußgebiet der oberen Weichsel von der Quelle bis zu Sola und Przemsza (Nazwy wodne dorzecza górnej Wisły od źródeł do Soły i Przemszy)*, Stuttgart. – (Hydronymia Europaea ; 9).
- Rymut K., Majtán M., 1998, *Gewässernamen im Flußgebiet des Dunajec (Nazwy wodne dorzecza Dunajca)*, Stuttgart. – (Hydronymia Europaea ; 13).
- SMGP = Ber A. et al., 1965–2009, *Szczegółowa mapa geologiczna Polski 1 : 50 000*. Arkusze 72 Jeleniewo, 108 Suwałki, 109 Krasnopol, 110 Sejny, 149 Rygol (Gruszki), 150 Rudawka (Radziwiłki), 483 Słubice, 484 Wyszogród, 519 Osmolin (Kiernozia), 729 Syców, 730 Kępno, 772 Brzeźnica Nowa (Nowa Brzeźnica), 808 Kłobuck,

- 809 Ostrowy (Ostrowy n. Okszą), 816 Bodzentyn, 848 Secemin, 849 Nagłowice, 850 Chęciny, 851 Morawice, 852 Daleszyce, 859 Turobin, 881 Szczekociny, 892 Biłgoraj, 893 Terespol, 911 Wojkowice (Siewierz), 912 Zawiercie, 913 Ogrodzieniec, 914 Wolbrom, 926 Aleksandrów, 943 Katowice, 944 Jaworzno, 1028 Wisła, 1031 Zawoja, 1032 Rabka, 1047 Jabłonka (Trstena), 1048 Czarny Dunajec, 1049 Nowy Targ, 1051 Piwniczna, 1060 Tatry Zachodnie (Zakopane). [1 : 50 000 scale], <https://geolog.pgi.gov.pl/#/main> [access: January, March 2018].
- Stachowski K., 2018, *O opozycjach kolorystycznych w ojkonimii Polski*, „Acta onomastica”, vol. 59, pp. 197–214.
- Štanzel A., 2014, *Der Orava-Stausee in der Slowakei. Der Einfluss sich wandelnder Umweltvorstellungen auf die Raumproduktion*, „Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder”, Bd. 54, Nr. 1, S. 88–118.
- Štěpán P., 2004., *Označení barev a jejich užití v toponymii Čech*, Praha. – (Opera Linguae Bohemicae Studentium ; 6).
- Tillinger T., 1931, *Mapa polskich dróg wodnych*, Warszawa.
- TKKP = Richter K., 1839–[1843], *Topograficheskaja karta Tsarstva Pol'skago*, Sankt-Petersburg [1 : 126 000 scale].
- Weymann S., 1938, *Cla i drogi handlowe w Polsce piastowskiej*, Poznań.
- WIG25 = Wojskowy Instytut Geograficzny, 1935, *Mapa szczegółowa Polski*. Arkusz P51-S31-E Szlachtowa (publ. 1936). [1 : 25 000 scale], Warszawa.
- WIG100 = Wojskowy Instytut Geograficzny, 1934, *Mapa taktyczna Polski*. Arkusz P51-S29 Chyżne [1 : 100 000 scale], Warszawa.
- Wykaz wód = Wykaz nazw wód płynących*, <http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/hydronimy1.pdf> [access: 07.10.2017].
- Žebera K., 1966, *Map of quaternary and residual deposits of Czechoslovakia*, Praha.

Summary

On colour oppositions in Polish hydronymy (running waters)

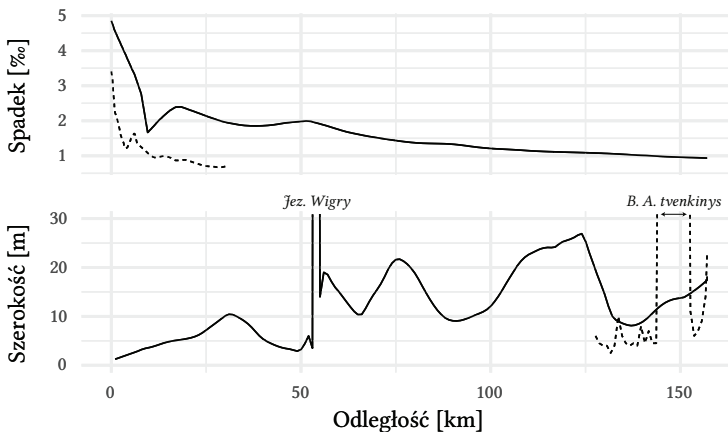
There are more than 350 flowing waters in Poland with names containing a colour adjective. Etymological propositions mention sometimes various physical attributes such as the colour of the water or of the bottom, or even a possible symbolical usage connected e.g. with the cardinal directions, but most often they limit themselves to citing the literary version of the adjective, and there end their inquiry. The goal of the present paper is to establish to what degree physical attributes can explain the use of colour epithets; and if they cannot, then whether there is any reason to believe that there existed in the past a more elaborate system of colour symbolism.

Keywords: hydronymy, etymology, colour, colour symbolism, colour opposition.

Aneks

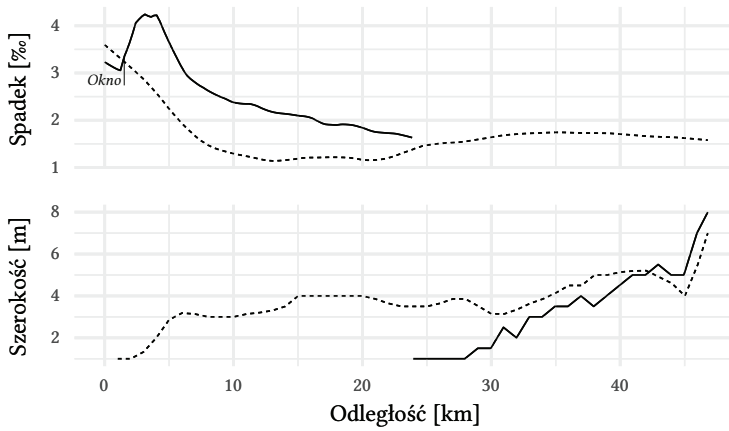
Poniżej zebrane są wspomniane powyżej wykresy profili oraz szerokości omawianych rzek. Linią przerywaną zaznaczone są zawsze rzeki *białe*, a linią ciągłą rzeki *czarne*. Ukośne kreski na wykresach spadków oznaczają miejsca, w których cieką przyjmują inne nazwy.

Wykresy spadków na podstawie EU-DEM; dane zebrane za pomocą pluginu Profile Tool dla QGIS (plugins.qgis.org/plugins/profiletool). Wykresy szerokości na podstawie zdjęć satelitarnych (Google Earth Pro; 10–11.2017), pomiary co ok. 1 km. Jako że jedne i drugie są tylko orientacyjne, zostały w niewielkim stopniu wygładzone dla poprawienia czytelności (funkcja *lowess* w *R* przy $f=0,1$). W kilkunastu punktach, przede wszystkim na Białej Przemszy, nie byłem w stanie zmierzyć szerokości z powodu zalesienia; dla tych punktów wartości są interpolowane z otaczających pomiarów. Z tego samego powodu wykres szerokości dla obu Potoków został całkowicie pominięty. Podobny wybieg z interpolacją byłem zmuszony zastosować też dla spadku Czarnej Widawy ponieważ, z powodu niedokładności dostępnych mi danych, we fragmencie środkowego biegu zdawała się ona płynąć pod górę.

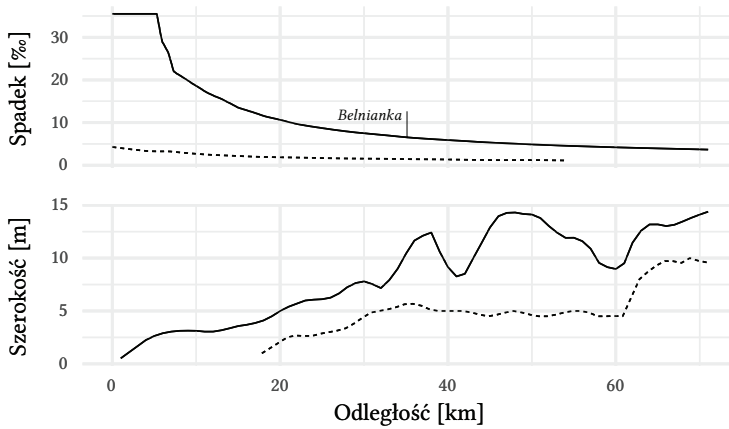

Rys. 15.

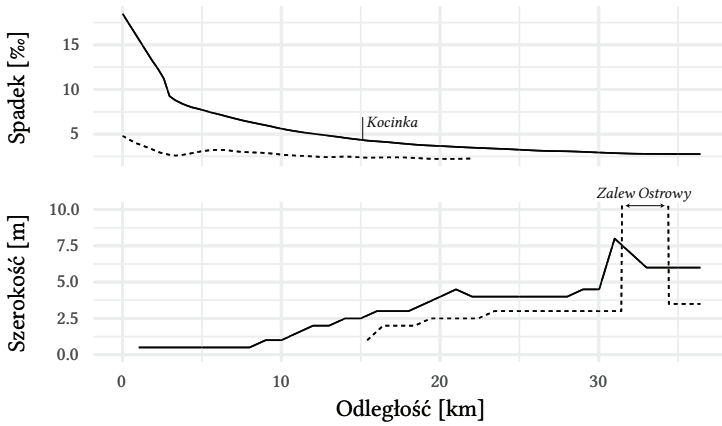
Biała Hańcza (linia przerywana) i Czarna Hańcza (linia ciągła).

Rys. 16.

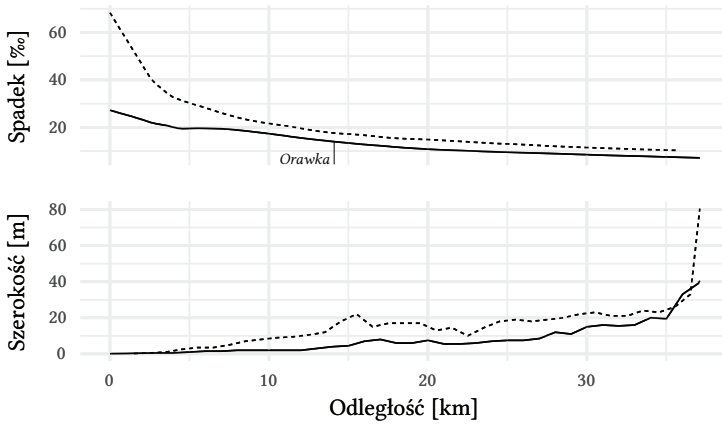
Biała Łada (linia przerywana) i Czarna Łada (linia ciągła).

Rys. 17.

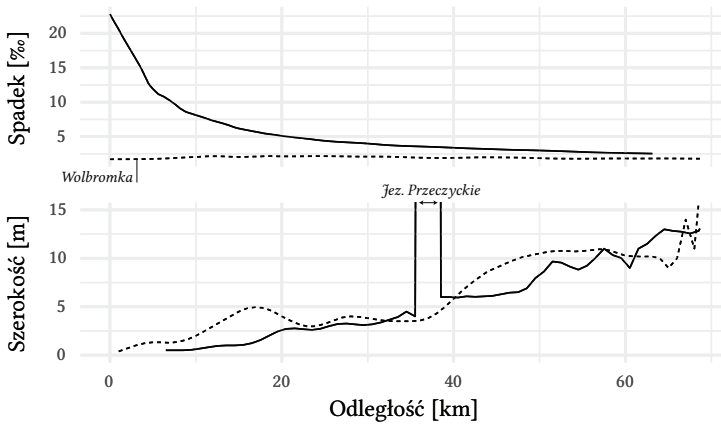
Biała Nida (linia przerywana) i Czarna Nida (linia ciągła).

Rys. 18.

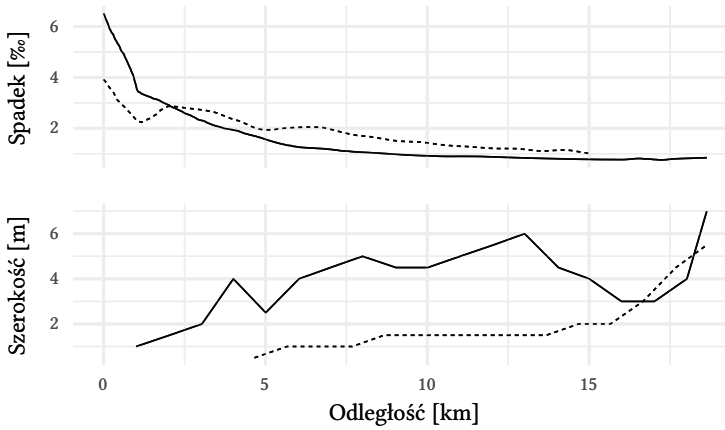
Biała Oksza (linia przerywana) i Czarna Oksza (linia ciągła).

Rys. 19.

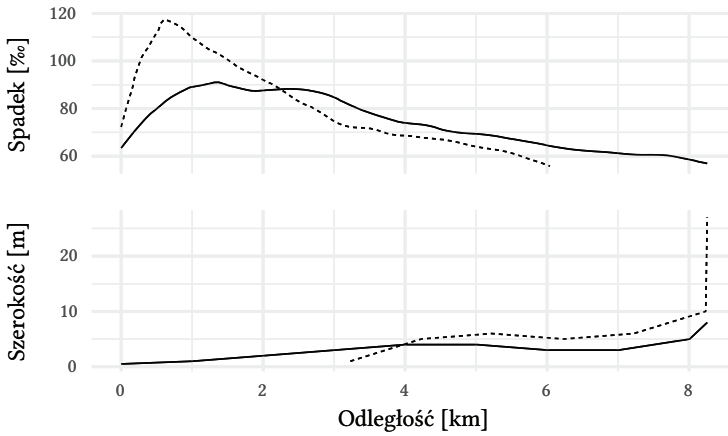
Biała Orawa (linia przerywana) i Czarna Orawa (linia ciągła).

Rys. 20.

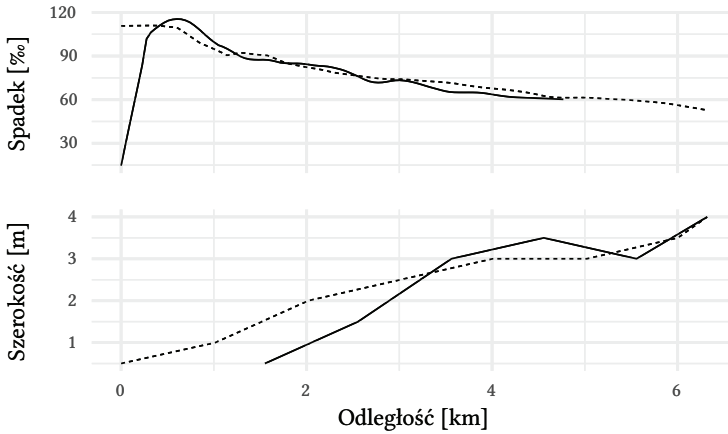
Biała Przemsza (linia przerywana) i Czarna Przemsza (linia ciągła).

Rys. 21.

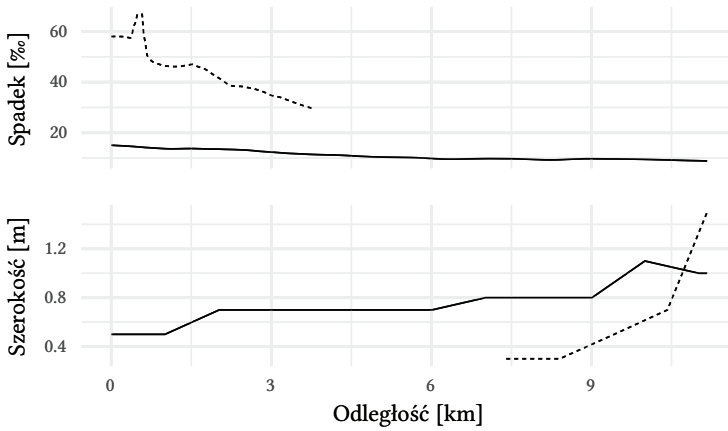
Biała Widawa (linia przerywana) i Czarna Widawa (linia ciągła).

Rys. 22.

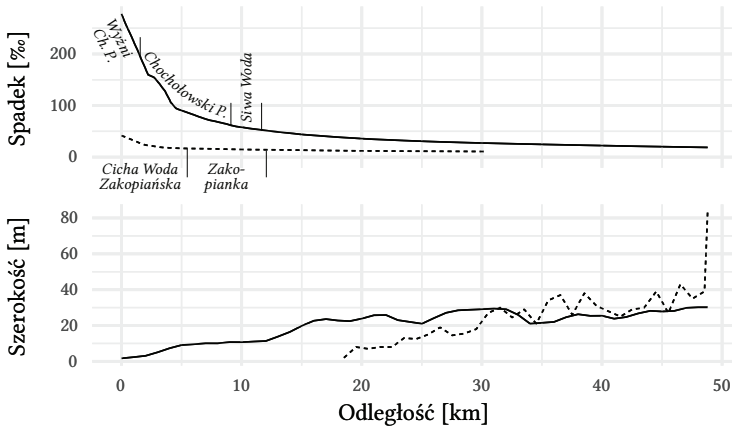
Biała Wiselka (linia przerywana) i Czarna Wiselka (linia ciągła).

Rys. 23.

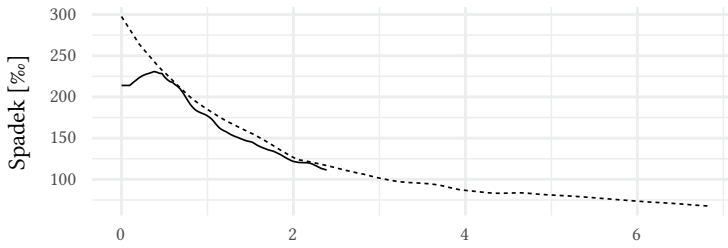
Biała Woda (→Dunajec; linia przerywana) i Czarna Woda (→ Grajcarek; linia ciągła).

Rys. 24.

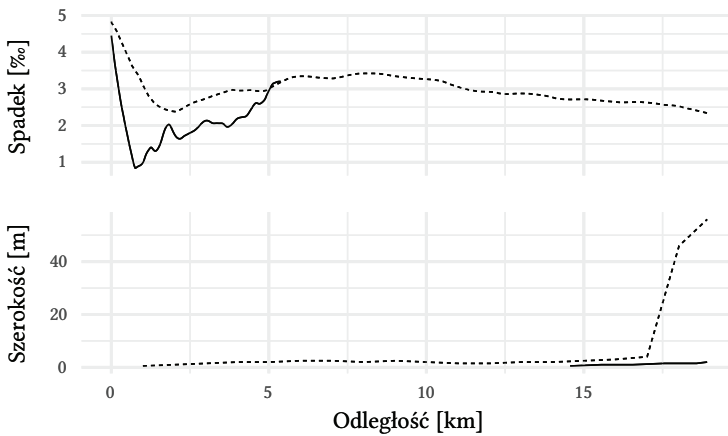
Biała Woda (→ Czarna Orawa; linia przerywana)
i Czarna Woda (→ Piekielnik; linia ciągła).

Rys. 25.

Biały Dunajec (linia przerywana) i Czarny Dunajec (linia ciągła).

Rys. 26.

Biały Potok (linia przerywana) i Czarny Potok (linia ciągła).

Rys. 27.

Jeźówka (linia przerywana) i Potok Czarny (linia ciągła).